

MASTEROPPGAVE

Emnekode: SO330S

Navn: Synne Høyforslett Bjørbæk

«Når vi går på tur, pleier jeg å si at nå må dere høre godt etter»

-om landskap og mening i Tollådalen

Dato: 15.11.2022

Totalt antall sider: 66

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	1
Forord	2
1.0 Innledning.....	4
Kartutsnitt.....	5
1.1 Oppgavens problemstilling	6
1.2 Oppgavens oppbygning.....	7
2.0 Teoretisk rammeverk.....	8
2.1 Hva er et landskap?	9
2.2 Fenomenologisk tilnærming til sted.....	9
2.3 Landskap som praksis og levd erfaring.....	11
2.4 Landskap som relasjoner i fortid og nåtid.....	12
2.5 Landskap og identitet	13
2.6 Landskap og spiritualitet	16
3.0 Metode.....	17
3.1 Kvalitativ metode	18
3.2 Datainnsamling.....	18
3.3 Utvalgsstrategi.....	19
3.3.1 Informanter.....	20
3.4 Gjennomføring av dybdeintervju	21
3.5 Forskerposisjon	22
4.0 Behandling av data	23
4.1 Transkribering	24
4.2 Dataanalyse og koding	24
4.3 Gjennomføringen av analysen.....	25
4.4 Undersøkelsens kvalitet.....	26
4.5 Etske refleksjoner.....	28
5.0 Presentasjon av skriftlig materiale om Tollådalen	29
5.1 Bosetting.....	29
5.2 Skogdrift og tjærebrenning.....	30
5.3 Samisk reindrift	31
5.4 Jakt og fangst.....	32
5.5 Kulturminner	33
Stallorogge	33
Tinnura	33
Hultergammen.....	34
Snjålsteinen i Riebbivagge	34
6.0 Presentasjon og drøfting av funn.....	34
6.1 Landskap som sjel	35
6.2 Landskap som biografi	39
6.3 «Gammeltida» er en del av landskapet	43
6.4 Kunnskapen sitter i kroppen.....	48
6.5 Å bevare forbindelsen til et hjemlig landskap.....	52
6.6 Om seighet og styrke- det ble et slags folk utav oss og	55
7.0 Konklusjon	58
Videre forskning.....	60
8. 0 Litteraturliste	61
Vedlegg	64

Samtykkeskjema.....	64
Intervjuguide	66

Sammendrag

Denne masteroppgaven søker å forstå hva naturlandskap betyr for mennesker og hvilken mening de finner i å ferdes i naturen. Naturlandskap kan ses som en interaksjon mellom det materielle: topografi, vær, klima, planter, dyr og trær, og det immaterielle: menneskelig aktivitet og fortolkning. Studien er basert på et fenomenologisk perspektiv og metode og utvalgsstrategi følger av dette. Det empiriske grunnlaget for oppgaven er semistrukturerte intervjuer med mennesker som lever sine liv i nær tilknytning til naturen. Initiativet kommer fra et ønske om å forstå hva landskapet kan bety og hvilke verdier som er viktige for mennesker i et nordnorsk lokalsamfunn. Konteksten for denne studien er Tollådalen i Beiarn kommune. Forskningsspørsmålene er: Hvilken betydning har landskapet for mennesker i Tollådalen? Hva er fjellfolkenes tolkning og forståelse av naturen, og hvilken mening legger de i å ferdes i naturlandskapet? Analysen tilbyr et detaljert innblikk i livet i dalen og presenterer beretninger fra «gammeltida» så vel som grundige beskrivelser av informantenes nåtidige virke og praksis i landskapet. Analysen består av seks underkapitler som besvarer spørsmålene fra ulike sider. Jeg argumenterer for at landskapet oppleves som en del av menneskenes selvoppfatning, og at landskapet strukturerer minner og definerer et sosialt fellesskap som inkluderer fortidige hendelser og personer. Steder også kan ha en åndelig betydning, og jeg viser hvordan det å miste kontakten med betydningsfulle steder i naturen er forbundet med en følelse av tap. Funnene synliggjør at landskapet utgjør en kroppsliggjort og taus kunnskap og er med på å forme menneskers verdier og livsanskuelse.

Jeg finner at fjellfolkene skaper mening i en praksis som er knyttet til stedets historie og at de er opptatt av å gjenskape og videreføre ferdigheter, kunnskaper og fortellinger til etterslekta. Innsiktene om meningen som er nedfelt i landskapet kan fortelle noe om både mennesker og landskap og om hva som potensielt står på spill i en tid preget av endring. Resultatene som kommer frem i denne oppgaven er verdifulle av flere grunner. Fra et teoretisk perspektiv knytter analysen an til Edward Relphs (1976) stedsteori og viser dens relevans i forståelsen av betydningen av sted i dag. Funnene kan også ha en praktisk anvendelighet: Det er mange måter å kartlegge et landskaps verdi. Men det å forstå meningen og verdien til landskapet slik den oppleves av de som lever der, krever en form for «innenforhet» som ikke er tilgjengelig for de som står utenfor. Hvordan forvaltningspraksis og arealprosesser ivaretar denne dimensjonen er et åpent spørsmål.

Forord

I ei brå forandrings tid
I en straum som flyt forbi deg
Vil det landet du bær i deg
Som en del av den du blei
Være jord for dine røtter
Stav og ski for dine føtter
Ankerfeste, seilingslei

Helge Stangnes (1996)

Tollådalen har alltid vært mitt sted. Skogbu, bygd i 1968, uten innlagt strøm og vann i øvre del av dalen, omkranset av fjellene Store Stolpen, Tuva og Lille Stolpen har stått uforanderlig og fast gjennom livet.

Elva Tollåga snor seg gjennom dalen, med kulper og grunner der ørret og røye svømmer oppover. Under vårløsninga blir elva stor og det hender at den flommer over veien og tar med seg brua.

Det er få fastboende i Tollådalen, et par gårder og flere titalls hytter ligger spredt i landskapet. Veistrekninga går parallelt med elva og stopper ved en gård innerst ved Skulneset, inngangsporten til nasjonalparken. Lokale og besøkende fjellfolk hilser langs stien, til fots og med ei fiskestang, bærbøtte eller jaktbørse på ryggen, eller på ski med unger i pulken eller en oppakning på vei innover mot Bjøllåvasstua, Midtistua eller Krukki.

Lyden av knirk i skibindingene, forsvinne i egne tanker bakerst i skisporet. Lete etter glatte steiner i elva. Hoppe mellom tuene i myra. Gå opp til den store steinen. Lukten av bål, bale i tung snø, finne stjernebilder på himmelen, danseband på beirradioen. Landskapet var hjemme, men likevel noe annet. Det åpenbarte en annen virkelighet. Mystisk, eventyrlig, skremmende.

Selv om jeg slekter fra Beiarn og har en sterk tilhørighet til dalen, har jeg ikke grunnet så mye på beiarværingenes relasjon til landskapet og naturen før jeg startet på denne masteroppgaven. Gjennom arbeidet har jeg forsøkt å bli kjent med erfaringene til mennesker som har levd et liv

i nær kontakt med landskapet. Gjennom turer til fjells, samtaler og intervju, ved tjæremila, bålet og ved kjøkkenbordet har jeg blitt innviet i historiske og sosiale fellesskap. Jeg har fått innblikk i en muntlig fortellertradisjon som strekker seg over generasjoner, og fått høre historier om steder, samfunn, mennesker og skrømt. Slik kan man gjerne si at det å bli kjent med landskapet på nytt gjennom de som lever her og de som har levd her før, har vært som en oppdagelsesreise.

En stor takk til pappa for tiden og turene på fjellet, til Anne Gull som har bidratt med verdifullt datamateriale og til beiarværingene som har delt så raust av sin kunnskap og erfaringer.

Takk til Tållådalen og til familien og fellesskapet som jeg deler dalen med.

Synne Høyforslett Bjørbæk

14.11.2022

1.0 Innledning

Temaet for denne masteroppgaven er menneske og naturlandskap. Konteksten er dalføret Tollådalen i nordlandskommunen Beiarn. Beiarn har litt over 1000 innbyggere og grenser i nord mot Bodø, i sør mot Rana, i vest mot Meløy og Gildeskål og i øst mot Saltdal. Kommunen er kjent for sin storslåtte natur, og har sterke tradisjoner for jakt, fangst og fiske. Saltfjellet-Svartisen nasjonalpark, Arstadlia - Tvervknakken naturreservat, Leirvika naturreservat og Váhcanjohka naturreservat ligger helt eller delvis i kommunen. Gjennom fjell-landskapet skjærer det 6 mil lange hoveddalføret Beiardalen med sine sidedaler Tollådalen, Gråtådalen og Arstaddalen. Kommunen regnes som et pitesamisk kjerneområde. I de store fjellstrekningene innover mot Saltfjellet, Sulis og Rana og Sverige har mennesker virket i mange tusen år, med jakt og fiske, som hovednæringer. Folk har også livnært seg på reindrift, tjærebrenning, tømmer, jordbruk, husdyrhold og gruvedrift.

Fjellområdene har stor variasjon i landskapet og har et bredt spekter av ulike typer elver og vatn. I vatnene i området er det ørret og røye.

Den norske og samiske tilstedeværelsen er både motsetningsfull og sammenvevd. Fjell, hauger og vassdrag har både norske og samiske navn, og historien om Tollådalen er på mange måter en historie om menneskers liv og strev i det samme landskapet.

Over år har det pågått et arbeid for å holde pitesamiske kulturminner og tradisjon ved like, til tross for at det pitesamiske språket nesten har forsvunnet. Minner det er viktig å få fortalt registreres og koordinatsfestes. Spor i terrenget fra gamle boplasser, arran, løyping av never, offersteiner, hellere og flyttveier trer frem for fjellfolkene som ferdes her, men er usynlig for turister uten kunnskap om landskapet. På samme måte kan stedsnavnene si noe om hva landskapet har blitt brukt til og hvilke forestillinger som er knyttet til dem. Mange stedsnavn som er basert på muntlig overlevering er registrert i kartdata i senere tid.

Det er mange ulike mennesker som bruker fjellene og utmarka i Tollådalen. De menneskene jeg har valgt å intervjuer er ikke basert på en tanke om representativt utvalg. Mitt utgangspunkt for denne oppgaven er norske og samiske informanter som har levd sine liv i nær tilknytning til naturen. Jeg er opptatt av hvilken betydning landskapet har for identitet og tilhørighet, og har valgt å vektlegge individuelle erfaringer og historier så vel som kollektive landskapsfortellinger. Jeg har foretatt en kvalitativ undersøkelse basert på forskningsintervju som metode og har også inkludert dokumenter som nedskrevne fortellinger, gamle intervju og

avisutklipp og biografiske livshistorier. Gjennom en induktiv forskningsprosess har jeg forsøkt å få fatt på menneskers livsverden og erfaringer. Forhåpentligvis kan den endelige analysen lede til noen innsikter om forholdet mellom mennesker og natur i et nordnorsk lokalsamfunn.

Kartutsnitt

1.1 Oppgavens problemstilling

Hensikten med denne studien er å finne ut hva landskapet og naturen betyr for fjellfolk som ferdes i Tollådalen. Følgende forskningsspørsmål har blitt formulert:

Hvilken mening knytter fjellfolkene til landskapet i Tollådalen?

For å kunne identifisere hvordan landskapet blir tillagt mening forsøker jeg også å besvare følgende underproblemstillinger:

Hva er deres tolkning og forståelse av naturen?

Hvordan opplever de i å ferdes i naturlandskapet?

Hva betyr gjenkjennelse i informantenes naturopplevelse?

Er norsk og samisk natursyn i dialog eller motsetninger, og finnes det elementer av naturreligion eller mytologi som har betydning for informantenes forståelser og praksis?

Det finnes mange mulige innganger til en studie om lokalsamfunn, natur og identitet. Mange antropologiske studier fra Nord-Norge vektlegger relasjonen mellom den norske og den samiske befolkninga, samisk naturforståelse eller større fortellinger om hva det vil si å leve i Nord-Norge. Istedenfor å gjøre stedet anonymt og deltakerne til representanter for utkanten, det samiske eller det nordnorske, har jeg valgt å vektlegge de små fortellingene og perspektivene til både norske og samiske individer i Tollådalen.

Kanskje finnes det likheter og forskjeller lokalt som ikke fanges opp dersom vi kun undersøker den samiske eller den norske delen av et lokalsamfunn eller region? Og kanskje er deltakernes grensedragninger annerledes enn hva man hadde tenkt seg på forhånd?

En fenomenologisk innfallsvinkel innebærer å vektlegge informantenes egen forståelse. Å skulle fjerne stedsnavnet Tollådalen, eller benevnelsen tollådaling eller øverdaling, vil være det samme som å viske ut informantenes egne ord og landskapsfortellingene som synliggjør stedets og de sosiale fenomenenes særegenheter og ulikheter.

1.2 Oppgavens oppbygning

Opgaven er delt inn i sju kapitler.

Kapittel 1: Introduksjon

I dette kapitlet presenteres valg av oppgave, problemstilling, presentasjon av studieområde, teoretisk og metodologiske ramme, sentrale begreper, forskningsdesign, og tidligere forskning på feltet.

Kapittel 2: Teoretisk rammeverk

I dette kapitlet presenterer jeg det teoretiske rammeverket som oppgaven er basert på. Jeg vil se næyere på fenomenologi og forståelser av landskap.

Kapittel 3: Metode

I kapittel tre redegjør jeg for de metodiske overveielene jeg har gjort i denne oppgaven. Jeg vil drøfte utvalgsstrategi og valg av metoder for innsamling av datamaterialer. Deretter presenterer jeg noen momenter om gjennomføring av intervjuene og forskerposisjon.

Kapittel 4: Behandling av data.

Fjerde kapittel er en gjennomgang av datamaterialet. Jeg redegjør for prosessen med transkribering, analyse og koding og gjør meg noen refleksjoner om undersøkelsens gyldighet, troverdighet og pålitelighet. Til sist kommer jeg inn på etiske vurderinger.

Kapittel 5: Presentasjon av skriftlig materiale

Femte kapittel har til hensikt å presentere en historisk kontekst for studieområdet. Jeg redegjør for landskap, bosetting, kulturminner og næringsutøvelse som danner grunnlaget for den kollektive kunnskapen om stedet.

Kapittel 6: Funn og drøfting

Sjette kapittel presenterer funnene i undersøkelsen og drøfter disse opp mot relevante teoretiske begreper og perspektiver. Jeg forsøker å vise hva slags landskapsforståelse som gjør seg gjeldende, og argumenterer for at landskapet har en sosial, historisk, kroppslig og åndelig dimensjon som gir grunnlag for identitet og tilhørighet.

Kapittel 7: Konklusjon

I dette kapitlet oppsummerer jeg arbeidet og forsøker å trekke noen konklusjoner. Jeg reflekterer over undersøkelsens relevans for videre forskning.

2.0 Teoretisk rammeverk

For å kunne analysere studieområdet Tollådalen, er det nødvendig med et teoretisk rammeverk. I dette kapitlet skal jeg presentere stedsteorier som kan danne et grunnlag for en kvalitativ analyse av relasjonen mellom mennesker og landskap. Det finnes et stort mangfold av litteratur innenfor stedsforskningen, med bidrag fra geografi, sosialantropologi, psykologi, sosiologi og historie. Denne masteroppgaven baserer seg på et fenomenologisk utgangspunkt med innslag fra klassisk humanistisk geografisk teori og nyere samfunnsvitenskapelig stedsforskning. Gjennom å dra vekslers på perspektiver fra tenkere som Edward Relph og Yi-Fu Tuan, har jeg valgt å legge hovedvekten på tematikken:

- Landskap som praksis og levd erfaring
- Landskap som relasjoner i nåtid og fortid
- Landskap og identitet
- Landskap og spiritualitet

Sentralt i deres teoretisering av sted står begreper som «væren i verden», «dwelling» (å gjøre sted til hjem) og «sense of place». Perspektivene retter søkelyset på hvordan samspillet mellom materielle omgivelser, menneskelig praksis, forståelser og hendelser skaper en opplevelse av sted. Redegjørelsen vil på ingen måte være uttømmende, og det teoretiske utgangspunktet gir heller ikke et entydig rammeverk for å operasjonalisere og tolke steder eller landskaper. Likevel gir de en inngang til å forstå sosiale forhold i en geografisk kontekst.

I forskningslitteraturen brukes stedsbegrepet og landskapsbegrepet noen ganger om hverandre. Et sted viser ikke alltid til et landskap, men landskap er alltid et sted. Felles for både landskap og sted er at begrepene viser til romlige relasjoner. Hvordan steder blir til og hvordan landskap blir til, er derfor i stor grad to sammenvevde spørsmål.

2.1 Hva er et landskap?

Svaret på dette avhenger for en stor del av hvilke briller vi ser med. Landskapsbegrepet kan bety ulike ting i ulike sammenhenger. I hverdagslivet bruker vi det gjerne når vi skuer ut over vakker natur som fjell, daler, innsjøer, kyst og landbruksområder.

I naturvitenskapen omfatter landskap ulike naturtyper innenfor et geografisk område som kan studeres og måles ved hjelp av konkrete fremgangsmåter. Innenfor humanistisk og samfunnsvitenskapelig teori inneholder landskapsbegrepet mer enn en romlig dimensjon, fordi landskapet blir en bærer av mening. Landskapet er der som fysisk fenomen men landskapets mening skapes gjennom menneskelig praksis, samhandling og et felles symbolsystem (Gåsdaal og Sande 2009 s. 34).

Samfunnsvitenskapen har ikke alltid vært like opptatt av stedet eller landskapet som et forskningsområde. Lenge ble begrepet «sted» sett på et dagligdags og allment begrep som ikke behøvde teoretisering. Steder var nærmest å anse som en passiv bakgrunnsramme for sosiale prosesser (Førde, Kramvig mfl. 2012, s. 12).

På 70-tallet begynte humanistiske geografer å ta inn det menneskelige aspektet i teoretiseringen omkring sted. Tenkere som Edward Relph (1976) og Yi-Fu Tuan (1974, 1977) brakte inn den opplevde dimensjonen ved steder (Hubbard, Kitchin og Valentine 2004). De fremholdt at mennesker først og fremst lever i en verden av mening. Den humanistiske geografien så stedstilknytning som en sentral del av menneskers livsverden og eksistens og noe som inngår i menneskers identitetsdannelse. Fra å være ramme for sosial handling som «tas for gitt», begynte man å tenke på steder som noe som blir til når noen har et forhold til det og tillegger det mening. Dette markerte et brudd ved den positivistiske geografien.

2.2 Fenomenologisk tilnærming til sted

Den tyske filosofen Edmund Husserl definerte fenomenologi som en interesse for det som kan sanses direkte (Wallace og Wolf 2006 s.263). Fenomenologisk tenking fra blant andre Edmund Husserl, Alfred Schutz, Martin Heidegger og Maurice Merleau-Ponty undersøker handlende aktørers umiddelbare forståelse av sosiale fenomener og gjør livsverdenen til det

ontologiske utgangspunktet for analyser. Ifølge fenomenologene erfarer mennesket verden gjennom en kroppslig «væren-i-verden» (ibid). Maurice Merleau Ponty (1945, s.20) beskrev en slik væren-i-verden som å slutte seg til et bestemt miljø, smelte sammen med særlige praksiser og uavbrutt engasjere seg disse.

«(...) For hvis det er sant at jeg er min kropp bevisst gjennom verden, at den midt i verden utgjør det ikke-persiperende mål, som alle gjenstander er vendt imot, er det nettopp derfor sant, at min kropp er verdens akse: jeg er klar over, at gjenstandene har flere sider, fordi jeg kan gå rundt dem, og i denne forstand er jeg meg min verden bevisst gjennom min kropp»

Maurice Merleau- Ponty (1945, s.20)

Ifølge Merleau-Ponty bebor menneskekroppen rommet, som er et handlingsrom, et rom med betydninger for meg, et eksistensielt rom som skiller seg fra geometriens og fysikkens rom (Merleau-Ponty 1945). Et eksempel som benyttes er hvordan en organist blir kjent med og installerer seg i et orgel, oppretter en eksistensiell relasjon til musikkinstrumentet. Tilsvarende vil det også være for andre kroppslige praksiser, å lære en dans, å kaste langt eller gå på ski i fjellet. For å kunne få kunnskap om sosiale fenomener er det dermed avgjørende å beskrive så presist som mulig hvordan handlende aktører erfarer virkeligheten. Fenomenologien ber oss om å stille spørsmål ved kunnskap som tas for gitt, og vår måte å se på og være i verden (Kramvig 2004). Gjennom å utforske hverdagens handlinger, praksiser og relasjoner er det mulig å få tilgang til noe av denne underforståtte eller førspråklige erfaringen. En måte å gå frem på er å innta en rolle som en fremmed i forskning på kjente omgivelser.

Edward Relphs bok «Place and Placelessness» (1976) anses som en klassiker i den fenomenologiske tilnærmingen til stedsforskning. Ifølge Relph (1976, s. 43) er sted et sentrum for handling og ubevisst intensjonalitet- et fokus for de meningsfulle hendelsene i våre liv. Stedene er inkorporert i all menneskelig bevissthet og eksistens, og utgjør et viktig forankringspunkt for hvordan vi erfarer verden og strukturerer våre livserfaringer. Stedets mening bestemmes derfor ikke av fysisk beliggenhet, samfunnsforhold eller overfladiske betraktninger eller erfaringer, men knytter seg til dype sentre av vår menneskelig eksisens.

Ifølge Relph kan forholdet vi har til bestemte steder knyttes til barndomsopplevelser, hvor vi har hatt «bevegede erfaringer», som vi orienterer oss ut fra. Stedet blir dermed til gjennom kroppsliggjort erfaring. Istedenfor å lage et skille mellom sted og individ mener Relph at disse flyter i hverandre. Det er det sansende og handlende individet som utgjør stedene. (Relph, 1976, s. 43).

2.3 Landskap som praksis og levd erfaring

Nigel Thrift (2003, i Hubbard, Kitchin og Valentine 2004, s.5) påpeker at det i nyere stedsteori er en relativt bred enighet om at steder er forbundet med kroppsliggjort erfaring. Både visuelle, fysiske, taktile, og sansemessige egenskaper utgjør en kroppsliggjort stedsans. Men forholdet mellom kropp og sted er ofte kompleks og kan være vanskelig å få fatt på. Thrift peker på at det er en form for førspråklig væren i verden, eller 'being', som kan være vanskelig å begrepsfeste. Å være 'in place', eller bebo et sted som står oss nært, er knyttet til en rekke kognitive og kroppsliggjorte praksiser som tas for gitt. Disse praksisene endrer seg i takt med at nye mennesker tar del i stedet (ibid).

Yi-Fu Tuan (1977, i Hubbard Kitchin og Valentine, 2004 s. 5) er inne på noe av det samme. Ved å dra veksler på eksistensialisme og fenomenologi, undersøker Tuan grunnleggende eksistensielle spørsmål knyttet til hva det vil si å være i verden, 'being- in the world'. Ifølge Tuan er eksistensiell mening definert av vårt forhold til verden rundt oss, både på det følelsesmessige og fysiske planet. Tuan hevder at steder skapes og vedlikeholdes gjennom menneskers følelsesmessige tilknytning i det han omtaler som 'fields of care'. Gjennom sitt arbeid har Tuan i økende grad tematisert det emosjonelle og intime samspillet mellom mennesker, miljø og sted. Spesielt har Heideggers ideer om 'væren i verden' og 'dwelling'- å bebo verden, stor innflytelse på Tuans tenkning (1977, i Hubbard Kitchin og Valentine, 2004, s. 307). Gjennom sine arbeider utforsker, reflekterer og videreutvikler Tuan kontinuerlig tenkning og forståelser av hva det vil si å 'være i verden'. For Tuan er relasjonen mellom menneske og natur ikke bare noe fysisk, materielt og objektivt, men også mettet med følelser, spiritualitet og moral (ibid). Tuan var opptatt av det intime forholdet mellom mennesker og steder og utviklet en holistisk forståelse av forbindelsen mellom kropp, ånd, jorda og universet. Spørsmålet *hvorfor* knyttet til eksistensiell mening er noe som går igjen. Han ville undersøke hva det vil si å være menneske, og forsøkte å avdekke noen sannheter om hvordan mening skapes innenfor en romlig og sosial kontekst, i ulike kulturer til ulike tider. Etter 1980

har hans perspektiv blitt kritisert for å noen ganger tendere mot essensialistiske antakelser og en hang til å universalisere trekk på tvers av kulturer (Hubbard Kitchin og Valentine, 2004 s. 308). Gjennom Tuans arbeider finner vi imidlertid både ydmykhet og undring og en stadig finjustering og utvikling av eksempler, konsepter og tolkninger. Prosjektet hans bærer preg av å være reflekterende, og sentralt står antakelsen om at geografisk oppdagelse også handler om selvoppdagelse. I mesteparten av hans karriere har dette vært et kontroversielt ståsted, da det vitenskapelige idealet i denne perioden har dreid seg om objektivitet, å studere verden som objekter og underspille forskerens subjektivitet og verdisyn. Med den humanistiske vendingen på 70-tallet og utviklinga av en forståelse av at det personlige er politisk, ble den personlige erfaringen, selvrefleksivitet, selvoppdagelse og følelsesmessige relasjonen til sted aktualisert. Fortsatt preger og inspirerer denne tilnærmingen samfunnsvitenskapelig tenkning og teoridannelse knyttet til steder og landskaper (Hubbard, Kitchin og Valentine 2004).

2.4 Landskap som relasjoner i fortid og nåtid

Doreen Massey er en annen samfunnsforsker og geograf som har hatt stor innflytelse på stedsforskning innenfor samfunnsgeografi og sosiologi. I sine arbeider har hun etablert et sett med teorier, begrepsapparat og empirisk baserte studier som undersøker steder, landskaper og romlig organisering (Hubbard Kitchin og Valentine 2004, s.219). Masseys stedsteori tar til orde for en relasjonell forståelse av sted, og hun argumenterer for at det ikke er mulig å adskille det romlige og sosiale, men at de er to sider av samme sak (Berg og Dale 2015, s. 43). Steder kan også forstås som begivenheter eller hendelser (Nyseth og Pløger 2015, s.52). I boken *For Space* (Massey 2005) viser Massey hvordan fortidige forståelser og hendelser inngår i en nåtidig konstruksjon av steder og landskaper (Berg og Dale 2015 s. 32-33). Massey poengterer at steder forstått som hendelser forbinder nåtid og fortid, og gjør det som har skjedd før like viktig for forståelsen av et sted som det som skjer her og nå. Et sted er i dette perspektivet, umulig å analysere løsrevet fra relasjonene som er knyttet til stedet i tid og rom.

Massey peker på at steder har noe uavklart ved seg som det er vanskelig å fastslå helt hva er, og hun fremholder at steder er flytende og mangefasetterte snarere enn statiske og bestandige størrelser. Et mangfold av forbindelser og avhengigheter mellom stedene gjør de til gjenstand for stadige forhandlinger (ibid). Både steder og sosiale kategorier må forstås som noe som var, som er, og som fortsatt er i prosess. Altså får steder en temporalitet. Med denne

tilnærmingen fanger Massey noe av kompleksiteten i samfunn, og hvordan steder kan romme motstridende, kompliserte og paradoksale relasjoner og sosiale prosesser (Granås 2015, s. 300). Stedet blir et krysningpunkt mellom ulike romlige prosesser og Massey betoner hvordan «sammenkastetheten» av mennesker, fysiske omgivelser, relasjoner og ideer gjør steder flyktige og i stadig endring (ibid). Gjennom å se på krysningpunktet, sammenkastetheten og forhandlingene som oppstår, kan vi komme nærmere en beskrivelse av stedets egenart.

For Massey er de sosiale relasjonene som eksisterer i og mellom steder både resultat av kroppslige eller kulturelle praksiser og bestemte materielle eller idemessige maktforhold (Hubbard, Kitchin og Valenine 2004, s. 6). I sine arbeider tematiserer Massey blant annet den romlige dimensjonen av sosiale fenomener som klasse og ulikhet, kjønn og arbeid.

Britt Kramvig er en norsk antropolog som blant annet tematiserer landskap i Sápmi. I likhet med Massey, ser Kramvig sted som et undersøkelsesområde der ulike relasjoner spiller seg ut gjennom blant annet praksis, minner og fortellinger. Kramvig stiller likevel spørsmål ved om et konstruktivistisk perspektiv på landskap kan reprodusere en forståelse av landskap som tomme for innhold (Kramvig 2004). I følge Kramvig kan fenomenologien tilby en vei ut av dikotomien essensialisme/ konstruktivisme.

Kramvig viser til Jacksons tilnærming som kan beskrives som en «eksistensiell-fenomenologisk dekonstruksjon» (Jackson 1998, i Kramvig 2004, s. 34). Tilnærmingen knytter det Merleau Ponty (1968) beskriver som being in the world- eller væren i verden sammen med begrepet intersubjektivitet. Intersubjektivitet viser til en delt opplevelse eller fellesskap, ikke bare i form av relasjoner mellom personer, men også relasjonen til ikke-menneskelige enheter i naturen eller landskapet. Perspektivet åpner også opp for å snakke om historie som tilstedeværende her og nå. Menneskelig praksis og fortidige hendelser gir stedet en historie, som er bestemmende for hvordan det er mulig å handle i landskapet. På mange måter har tilnærmingen fellestrekk med enkelte urfolks syn på identitet som en gjensidig og likeverdig relasjon mellom personen og landskapet (ibid).

2.5 Landskap og identitet

Edward Relph (1976) beskriver «sense of place» som en følelse av identifikasjon med et sted, og en form for varig tilknytning eller kontinuitet som er nødvendig for menneskers

virkelighetsfølelse. Han påpeker at det finnes en ulike former for stedsbevissthet fra gjenkjennelse, orientering, evnen til empatisk respons på de ulike stedsidentitetene, til en dypere tilhørighet til sted som en grunnstein for menneskelig identitet og eksistens.

«That the significance of place in human experience goes far deeper than this is apparent in the actions of individuals and groups protecting *their* places against outside forces of destruction, or is known to anyone who has experienced homesickness and nostalgia for particular places. To be human is to live in a world that is filled with significant places: to be human is to have and to know *your* place». (E. Relph 1976, s.1)

Relph (1976 s. 49) bruker begrepsparet innenforhet («insideness») og utenforhet («outsideness») for å beskrive menneskers følelse av å være og ikke være en del av et sted. Inndelingen er i følge Relph grunnleggende i vår levde romlige erfaring. Et innenfra-perspektiv på sted er å tilhøre stedet, omgi seg med det og identifisere seg med det. Fra et utenfra-perspektiv betraktes stedet på avstand, nærmest som en reisende. For Relph vil det fremfor alt være dualiteten innenfor/utenfor som skiller stedene fra hverandre og som definerer stedets spesifikke kjennetegn, aktiviteter og meninger. Grensene mellom hva som erfares innenfra og utenfra kan likevel være en bevegelig størrelse, og det kan være ulike nivåer av innenforhet/ utenforhet. Intensiteten i erfaringene vi knytter til steder kan ifølge Relph gjenspeile hvor sterkt vi opplever å være innenfor et sted (ibid).

Relph foreslår at innenforhet kan deles inn i ulike kategorier:

- Atferdsmessig innenforhet består i en fysisk tilstedeværelse. Det innebærer å se stedet som et sett med fysiske objekter og aktiviteter som foregår på en bestemt måte, og med noen observerbare kvaliteter. Vi er ikke bare et tilfeldig sted, men mønstre, strukturer og innhold forteller oss at vi er «her» heller enn «der». Det innebærer også en ivaretagelse av stedet, noe som kanskje kommer aller best til syne når stedet er klart avgrenset innenfor vegger eller andre fysiske grenser (Relph 1976, s.54).
- Empatisk innenforhet involverer en emosjonell deltakelse og involvering. Relph beskriver det som en evne til å kjenne stedets betydning og respektere dets symboler.

Å være empatisk innenfor et sted er å forstå stedet som rikt på mening og kunne identifiseres seg med det. Det kan sammenlignes med å være på et hellig sted og kunne verdsette det hellige, uten å nødvendigvis være troende. Det kan være glidende overganger mellom empatisk og atferdsmessig innenforhet.

- Eksistensiell innenforhet innebærer en fullstendig og ubevisst tilknytning og forpliktelse til et sted. Å være eksistensielt innenfor er når stedet er fullpakket av mening, men uten at vi nødvendigvis reflekterer bevisst over det. Det dreier seg om en dyp tilhørighet og identifikasjon med alt stedet innebefatter. Å vite at dette er stedet hvor du hører til.

Disse erfaringsnivåene er alle umiddelbare og direkte, men det er også andre nivåer som er mindre umiddelbare: vikarierende innenforhet refererer til en erfaring av sted gjennom bøker eller andre media, ved tilfeldig utenforhet er stedet kun en bakgrunnsramme for andre aktiviteter, objektiv utenforhet behandler stedet som begrep eller lokasjon og der det er en grunnleggende separasjon av menneske og sted, mens eksistensiell utenforhet viser til en dyp fremmedgjøring til steder. Det dreier seg om en form for hjemløshet, uvirkelighetsfølelse og opplevelse av å ikke høre til. Alle steder vil så å si være befolket av den samme meningsløse identiteten, og er kun mulig å skille fra hverandre gjennom overfladiske kvaliteter (Relph 1976, s 50).

Relph legger vekt på at steder skapes og gjenskapes gjennom hverdagens gjøremål, og vedlikeholdes gjennom ritualer, minner og myter. Steder kan inngå i en felles symbolverden, hvor stedsselementene forteller historier om livet. Stedene er formet og kjent gjennom felles erfaring og deltakelse i et felles symbol og meningsunivers» (Relph, 1976, s. 34). Dette er en form for forståelse av sted som noe levd og kroppsliggjort og der stedet og individet flyter i hverandre.

Dette understreker at steder ikke skal forstås som noe statisk, men som en prosess. Selv om steder defineres subjektivt, inneholder de også en delt eller intersubjektiv dimensjon. Tilnærmingen minner på mange måter om Berger og Luckmanns beskrivelse av sosiale fenomener som en prosess av internalisering, eksternalisering og objektivisering, i klassikeren «The social construction of reality» (Berger og Luckmann 1966).

Edward Relph skiller mellom identifikasjon med stedet og stedets identitet. Stedets identitet viser til en individualitet eller forskjellighet fra andre steder og som gjør at vi kan skille det til en definerbar enhet (Relph 1976, s. 45). Mens det kan være enkelt å beskrive hvordan et sted ser ut, så er det ofte vanskeligere å få tak på stedets mening. Landskapets mening er ifølge Relph et resultat av menneskelig intensjon og erfaring. Opplevelsen av sted er direkte, og ofte ubevisst og utgjør gjerne en kombinasjon av mange ulike elementer.

I sin beskrivelse av samisk landskapsforståelse benytter Jorunn Jernsletten (2004) begrepet landskap som «handlende subjekt». I dette ligger en forståelse av landskapet som en forteller og en bærer av individuell og kollektiv identitet. (Jernsletten 2004, s. 46). I landskapet er livene til tidligere generasjoner innvevd. Landskapet overskrider menneskelivene, og binder dem sammen på tvers av tidsepoker og generasjoner (ibid). Jernsletten peker på at i fortellertradisjonen ses hendelser ofte som gjentakelser av samme fenomen. Årstidene avløser hverandre, alt som lever fødes og dør. Selv joiken - har ikke noe begynnelse og slutt, akkurat som naturen. Mening ligger nedfelt i landskapet og åpenbares jo bedre man blir kjent med det. Man lærer å kjenne landskap på samme måte som man lærer å kjenne folk, ved å være sammen med det over tid, gjøre ting sammen med dem, knytte seg til dem og være var for sinnsstemninger og reaksjoner. Stedene kan også gi visdom gjennom fortellingene som er knyttet til det (Jernsletten 2004, s. 100).

Nergård (1994:152) skriver at en viktig del av den delte kunnskapen er fortalt inn i historier om terrenget. Ethvert terreng eller område har sine egne historier om farer og fellesskapets interesser. Kunnskapen om topografi og geografi er både fortalt i en historie og i praktisk erfaring. Barn lærer terrenget og fellesskapets bruk av det gjennom historiene om det. Ens egen ferd og framferd i terrenget består også i å fortelle ferden i disse historiene.

2.6 Landskap og spiritualitet

Jens-Ivar Nergård (2006) fremhever i boka «Den levende erfaring: en studie i samisk kunnskapstradisjon» hvordan det i samisk tradisjon er en dyp ærbødighet og respekt for tidligere generasjoners liv og erfaringer. Naturen er ikke et objekt med en eksistens løsrevet fra menneskene. Mennesket er heller ikke noe uten naturen. På mange måter kan man si at det sakrale og det profane går i hverandre, og erfaringen med enhet med naturen og gir innhold til en åndelig dimensjon. Naturforståelsen består både av innsikt i terrenget, bærmarker, jakt og

fangst, beiteområder og hvordan levende skapninger beveger seg i sine elementer, men også nødvendigheten av å dele det som høstes (Nergård 2006, s. 165). Kramvig (2004) påpeker at det å håndtere utfordringer i møte med naturkrefter og fysiske landskap også vil være med på å forme en åndelig meningserfaring. Gjennomgående i den samiske naturforståelsen er ideen om at naturen er befolket og den er felles for oss alle. Troen på at steder, himmellegemer, vind, trær, dyr, steiner, fjell og andre objekter i naturen har sjel, omtales som animisme (Jernsletten, 2004 s. 54). Det finnes mange former for animisme, og ulike folk har ulike måter å uttrykke troen på at åndelige krefter virker i naturen. Ofte kalles åndene for bestemor, bestefar, mor eller far. På sørsamisk omtales landskap som eatme, som betyr «min mor». Animisme er ikke kun å anse som en religiøs forestilling, men en måte å utvikle ferdigheter for å være i verden sammen med andre. Det innebærer en toveis kommunikasjon, og å se seg selv i relasjon til dyr og landskap istedenfor å betrakte naturen som objekt (ibid.) Det å sørge for å ha en god relasjon til andre åndelige tilstedeværelser i omgivelsene tillegges gjerne stor vekt. Noen steder kan få en hellig kvalitet. Det hellige blir stedfestet gjennom folks erfaringer, slik som for eksempel en fødsel (Kramvig 2004).

Jernsletten (2004) beskriver hvordan landskapet kan inneholde en påminnelse om åndelige makter, ved at offersteiner eller hellige fjell viser veien til gode fiskeplasser. Ofte opprettholdes skikker rundt hvordan man skal oppføre seg på slike hellige steder, og en moralsk tenkning om å respektere steder i landskapet.

I boka «Det skjulte Nord Norge» (1994, s.118) skriver Nergård at i det samiske samfunnet er folks verden tredelt: de har et nært forhold til historien, først og fremst gjennom nærhet til døden og de døde (det fortidige), til hverandre, og til det overjordiske. Gufihtar (huldra) er en figur som beveger seg i alle disse tre sjiktene i kulturen, og holder til dels åpne linjer mellom dem. Gufihtar oppfattes som en budbringer. Når hun viser seg er det ofte for å minne om terrengets farer. Hun er artenes beskytter, og dukker også opp når en forsyner seg for grådig i et fiskevann, på moltemyrene og i jaktterreng (ibid).

3.0 Metode

I denne delen av oppgaven vil jeg gjøre rede for og begrunne de metodiske valgene jeg har tatt i dette studiet. Jeg vil først begrunne valget av metode og hvordan gikk frem ved innsamling av data og utvalgsstrategi. Deretter vil jeg reflektere rundt min rolle som forsker.

3.1 Kvalitativ metode

Hvilken metodisk tilnærming man velger avhenger av hensikten med studien. Er målet å forstå meningen som ligger bak en bestemt praksis eller sosialt fenomen eller er det størst mulig antall respondenter og generaliserbare data? Forskningsstrategien og metoden skal være egnet for å samle inn data som kan gi troverdige og pålitelige svar på forskningsspørsmålene eller kort og godt gjøre overordnede forskningsspørsmål forskbare (Blaikie 2010).

Siden mine forskningsspørsmål legger vekt på meningsdanning og de involvertes egen opplevelse og tolkning av den sosiale virkeligheten, har jeg valgt å utføre en kvalitativ studie. Slik har det vært mulig å gå i dybden og få beskrivende svar på forskningsspørsmålene. Målet er å forstå hvordan informantene reflekterer over sin relasjon til naturlandskapet i Tollådalen.

Den kvalitative forskningen baserer seg på en ontologisk forutsetning om at det finnes mange ulike virkeligheter (Nilsen, 2012). Den epistemologiske antakelsen er at kunnskap skapes gjennom forståelse, nærhet og samhandling mellom forsker og informant. Ikke noe kan beskrives uavhengig av samhandlingen mellom forsker og deltaker. Fremgangsmåten er gjerne eksplorerende og induktiv, og man er ute etter deltakernes perspektiv. Dette innebærer å oppdage og klassifisere mønstre i datamaterialet og koble empiri og teori sammen gjennom en prosess med fortolkning og teorigenerering (Nilssen 2012, s.14).

Ved å bruke en kvalitativ tilnærming ønsker jeg, i et samfunnsvitenskapelig perspektiv, å øke forståelsen av hva landskap betyr for mennesker. Kanskje vil dette kunne gi noen innsikter som vil være nyttig i forståelsen av lokalsamfunn og endring.

3.2 Datainnsamling

For å besvare forskningsspørsmålet har jeg utført fire kvalitative forskningsintervju og innhentet data fra skriftlige kilder. Kvalitative intervju kan utformes med forskjellig grad av struktur. Med bakgrunn i min problemstilling valgte jeg å bruke semistrukturert intervju. Semistrukturerte intervju kjennetegnes ved åpne spørsmål som er forberedt i en intervjuguide, samtidig som at rekkefølge eller tema kan endre seg underveis i samtalen. Ut fra et fenomenologisk perspektiv er semistrukturerte intervju et godt utgangspunkt i når vi ønsker å søke kunnskap om deltakernes erfaringer i hverdagslivet (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 46).

De gir fleksibilitet, en uformell ramme rundt intervjuet og lar informanten komme til mer til orde.

Det kvalitative forskningsintervjuet bygger på en fortolkende tilnærming til sosiale fenomener. Gjennom et forskningsintervju kan vi få tak på virkeligheten slik den ser ut fra informantens ståsted og undersøke nyanser i opplevelser og erfaringer (Tjora 2017, s. 114). Dermed er det en egnet fremgangsmåte for å få tilgang på informantenes virkelighetsoppfatning og fortolkning av mening.

I tillegg til å gjennomføre forskningsintervju har jeg valgt å inkludere ulike dokumenter som lokale fortellinger, kulturminneregistreninger, avisutklipp og bøker om tradisjon og kultur fra det gamle Beiarn for å få en bredere forståelse av feltet. Slik har det vært mulig å samle informasjon både om hva mennesker sier og gjør, og hva de har etterlatt seg av skriftlige tekster. Ved hjelp av åpen koding har jeg deretter klassifisert mønstre i datamaterialet.

Jeg kunne valgt andre tilnærminger innenfor kvalitativ metode, som for eksempel deltakende observasjon. Av tidshensyn, og fordi dybdeintervju gir mulighet til å stille spørsmål om ulike tema og avdekke erfaringer, holdninger og tanker hos informantene, anser jeg dette som en hensiktsmessig metode for min oppgave. Dybdeintervjuet åpner for at deltakeren kan bringe inn nye temaer som ikke er tatt med i intervjuguiden. Dermed har man mulighet til å bruke det informantene forteller som en kilde til avgrensning av oppgaven (Tjora 2017, s.129).

3.3 Utvalgsstrategi

I kvalitativ forskning går man som regel i dybden med noen få utvalgte enheter. Et viktig tema er hvordan det empiriske arbeidet skal avgrenses (Tjora 2017, s.40). I mitt arbeid har jeg valgt en kvalitativ casestudie, basert på en fenomenologisk – hermeneutisk tilnærming. En hermeneutisk tilnærming innebærer at det ikke finnes noen egentlig sannhet men at fenomener kan forstås på ulike måter (Nilssen 2012, s.72). En casestudie benytter en allerede eksisterende grense for hva og hvem som skal undersøkes, og gjør det også mulig å benytte ulike typer data- både intervju, observasjoner, dokumentanalyse og kvantitative data (ibid.). I denne oppgaven utgjør Tollådalen en avgrenset case.

3.3.1 Informanter

Utvalget i denne oppgaven ble til ved hjelp av snøballmetoden. Snøballmetoden er en metodikk hvor man begynner med en eller flere kontakter som gradvis vokser ved at forskeren får nye navn fra disse kontaktene (Tjora 2017). Utvalget blir dermed større etter hvert som arbeidet skrider fram, omtrent som en snøball. Min førstekontakt var en lokalkjent Beiarværing som kunne sette meg i kontakt med personer som ville være aktuelle for denne studien. Ved hjelp av snøballmetoden rekrutterte jeg fire informanter som bor i eller ved dalen. I tillegg hadde jeg samtaler med en informant med nær forbindelse til dalen. Alle fikk på forhånd en prosjektbeskrivelse og samtykkeerklæring. Jeg forsikret meg før opptakeren ble slått på at de samtykket til hvordan datamaterialet skulle benyttes, og understreket at de kunne trekke sin deltakelse når som helst.

Forskningsintervjuene viste seg å være svært innholdsrike og hadde et biografisk preg. Gjennom intervjuene forstod jeg at for deltakerne hadde landskapet flere dimensjoner og var nært knyttet til et sosialt fellesskap som inkluderte hendelser og mennesker fra «gammeltida». Opprinnelig hadde jeg en ambisjon om å snakke med informanter fra hele kommunen. Jeg ville undersøke de ulike delene av Beiarn og hvilket forhold menneskene som bor der har til landskapet. Imidlertid kom jeg raskt frem til at dette kunne bli et svært omfattende materiale. Bare det å få oversikt over de enorme arealene som naturlandskapet utgjør og alt som er forbundet med disse var en utfordring i seg selv. Jeg begynte å lure på om det å skulle sammenligne de ulike dalførene og menneskene som lever her egentlig svarte på problemstillingen og om det ville være mulig å yte feltet rettferdighet ved å gape så høyt.

Som Thagaard (2013) påpeker bør ikke utvalget være større enn at det lar seg gjøre å gjennomføre dyptpløyende analyser. Gjennom intervjuene kom jeg fram til at en forståelse av det informantene fortalte, krevde en forståelse, ikke bare av ordene som ble sagt, men også av landskapet og landskapsfortellingene. Dette er noe av bakgrunnen for at jeg avgrenset undersøkelsesområdet til Tollådalen og besluttet å ta utgangspunkt i disse intervjuene, sammen med datamateriale fra skriftlige kilder.

Informantene tilhører den eldre generasjonen. Mange av de unge har forlatt dalen for å jobbe eller studere andre steder og over år har bygda vært preget av stor fraflytning.

Jeg har fundert på om valget om å bli boende i dalen kanskje har bidratt til å forme individers oppfatninger og forestillinger, eller om det kanskje er motsatt. At nettopp verdier og forestillinger kan ha ledet til valget om å komme tilbake eller bli boende.

Det er mange mulige problemstillinger her, og jeg kunne ha valgt andre stemmer og tema for oppgaven. Kanskje ville fortellingene og bildene blitt noen andre om jeg inkluderte perspektivene til hyttefolk eller unge mennesker som har vokst opp i dalen. Det kunne ha vært interessant å se på om identitetsutformingen kan utspille seg på forskjellig vis.

Når jeg har landet på å avgrense oppgaven til fastboende og/eller folk med en nær tilknytning til dalen har det vært av praktiske og tidsmessige årsaker, men også fordi informantene selv skiller mellom hyttefolk/turister og kjentfolk. Informantene er anonymisert, og jeg bruker de fiktive navnene: Arne, Gard, Kåre, Kari og Kjell.

3.4 Gjennomføring av dybdeintervju

Hensikten med å utarbeide en intervjuguide på forhånd var i størst mulig grad å innrette spørsmålene slik at de kunne frembringe tykke, erfaringsnære og emiske beskrivelser.

Arbeidet fikk meg til å tenke nøye igjennom hva det var jeg ønsket å finne ut av og hvordan det var mulig å operasjonalisere dette i gode spørsmål. Som Nilssen (2012, s.29) påpeker må forskeren være åpen for det uventede og ha stor toleranse for ambivalens og flertydighet.

Åpne spørsmål lar informantene fortelle fritt om det de er mest opptatt av, men også anledning til å gå i dybden (Tjora 2017). Muligens vil det også kunne motvirke at antakelser man har på forhånd i for stor grad blir styrende for hva man informanten kommer inn på.

I intervjuguiden forsøkte jeg å formulere spørsmål som gav rom til at informantene kunne fortelle fritt om oppvekst og hverdagsliv både i nåtid og i et retrospektivt lys, og at de kunne reflektere rundt opplevelser, begreper og kunnskap som i hverdagslivet tas for gitt. Målet var å få fatt på informantenes egen fortolkning og meningsdanning. Biografiske dybdeintervjuer kan være kilde til kunnskap om hvordan historie og samfunnsliv gjenspeiles i den enkeltes liv (Tjora 2017). Hvert av intervjuene varte omkring 2 timer og var basert på semistrukturerte spørsmål og at informantene fikk snakke fritt. Uten at dette var nøye uttenkt på forhånd fikk intervjuene et biografisk preg.

Intervjuene fant sted over en kaffekopp ved kjøkkenbordet, ute i naturen og ved tjæremila. Informantene valgte selv tid og sted for intervjuene. Dette bidro til å skape en avslappet stemning, som også tillot digresjoner og fortellinger som falt utenfor de forhåndsdefinerte spørsmålene. Tillit mellom deltaker og forsker og intervjuer som gir rom for å snakke litt rundt grøten, gjør det mulig å oppnå en fortrolighet i intervjusituasjonen (Tjora 2017:116).

I noen tilfeller opplevde jeg at informantene tok for gitt at jeg hadde en forhåndskunnskap om det de snakket om. Kanskje er årsaken at jeg har en viss tilknytning til stedet og at noen av dem visste hvem jeg var på forhånd. Jeg forsøkte å møte dette ved å innta en naiv posisjon og be om utdypende forklaringer.

Til tross for at det var stor forskjell i alder og at de fleste informantene var av motsatt kjønn opplevde at jeg fikk en god kontakt med de jeg snakket med og at praten gikk lett. Derfor varte også intervjuene mye lengre enn planlagt. Jeg fikk innsikt i kunnskap og tradisjoner som jeg ikke hadde kunnet spørre meg fram til på egen hånd. Det at intervjuene ble foretatt hjemme hos informantene gjorde det også mulig å få en omvisning, fjell og områder ble pekt ut, og ulike gjenstander, bilder, klær og bøker ble hentet frem. Jeg fikk også se og lære hvordan den tradisjonelle tjærebrenninga foregikk.

3.5 Forskerposisjon

Ifølge Nilssen (2012, s.147) bør forskeren bør klargjøre sin subjektposisjon og de valgene som er foretatt som grunnlag for analysen.

Et mål i induktiv forskning er at forskeren gjennom åpen koding skal slippe forhåndsdefinerte teorier og la empirien eller datamaterialet styre kodings- og kategoriseringsprosessen (Nilssen 2012, s.65). Imidlertid vil analyseprosessen alltid være preget av forskerens erfaringer og forforståelse. Refleksivitet handler om å være bevisst på at all forskning er verdiladet og forskerens livshistorie og bakgrunn vil være formende for hvordan hun stiller spørsmål, analyserer og fortolker datamaterialet (ibid.). Uten en slik forforståelse som inkluderer samfunnsvitenskapelige teorier og begreper, vil det ikke være mulig å løfte empirien til noe annet enn hverdagslige beskrivelser. Kunnskap, erfaring og teorier gjør det mulig å se mønstre i datamaterialet Men istedenfor å lete etter bekreftelser på forhåndsbestemte kategorier eller merkelapper bør en induktiv metode la empirien ha forrang i kodingsprosessen (ibid.)

Når jeg har gjennomført intervju og gått igjennom dokumenter, har det ikke vært til å unngå at jeg ved siden av en teoretisk forforståelse også har møtt med et sett med verdier og holdninger og at dette har preget hva jeg har sett. Siden jeg har et personlig forhold til feltet jeg studerer har det vært en viss fare for at jeg har lett etter bekræftelser på tankesett og holdninger jeg selv innehar. Studerer man et område man kjenner godt fra før, er det en fare for å bli «hjemmeblind». Dette har jeg forsøkt å være bevisst på.

Jeg er nok også gjenstand for en kategorisering blant deltakerne. Fra før har jeg en posisjon som «hyttefolk» noe som har en innvirkning på hvordan deltakerne møter meg og hvordan jeg nærmer meg feltet.

Samtidig tror jeg at en viss kjennskap til dalen og menneskene her har gjort det enklere å forstå hva informantene forteller og å finne en retning i undersøkelsen. Det har gjort det mulig å oppnå tillit og få tilgang til gode data. For å unngå å havne på villspor har jeg forsøkt å innta en åpen og undrende posisjon og latt deltakerne få rom til å fortelle fritt.

I samfunnsvitenskapelig forskning er deltakerne både meningsbærende og skapende. Likevel bør en ikke nøye seg med en ren gjengivelse av det som blir sagt i forskningsintervjuet, men forsøke å få fatt på det som ligger bak fortellingen (Nilssen 2012, s.73). Giddens begrep «dobbel hermenautikk» viser til at forskeren skal fortolke forskningsdeltakernes fortolkninger. Det dreier seg om å avdekke hvilket verdensbilde og holdninger som ligger til grunn. Eller som Nilsen (2012) påpeker- forskeren skal gjøre det usynlige synlig.

Det å ha en forbindelse til dalen fra før har jeg opplevd som en styrke i dette arbeidet. Samtidig har denne doble posisjonen som privatperson/hyttebruker og feltarbeider gjort meg litt ambivalent til det å skulle foreta en sosiologisk analyse av feltet og menneskene som jeg har blitt kjent med her. Fordi jeg etter all sannsynlighet vil opprettholde disse relasjonene som privatperson, oppleves det nesten som å trække over en grense. Jeg har forsøkt å forholde meg så respektfullt og tro som jeg kan til det informantene har delt av kunnskap, betraktninger og erfaringer.

4.0 Behandling av data

I dette kapittelet foretar jeg en gjennomgang av det transkriberte datamaterialet og skriftlige kilder. Videre vil jeg belyse de valgene jeg har tatt i analysearbeidet, før jeg sier noe om hvordan kvaliteten i forskningen er ivaretatt.

4.1 Transkribering

I denne oppgaven er intervju som ble tatt opp med lydopptak transkribert til tekst. I tillegg har jeg tatt feltnotater. En fordel med transkribering er at man blir godt kjent med materialet (Nilssen 2012). Transkribering er en viktig del av analyseprosessen og gjør det enklere å kode og analysere datamaterialet. Under transkriberingen har jeg lagt vekt på å gjengi informantene så korrekt som mulig, og også få med pauser. Det kan indikere at deltakeren må tenke seg om, er usikker, eller at noe ikke er så lett å svare på. For å forsikre meg om at jeg har gjengitt informantene riktig har jeg spilt av lydopptakene mange ganger.

Etter at transkriberingen er ferdig har jeg forsøkt å sammenfatte hva som er viktig. Jeg har skrevet logg under hele arbeidet. Loggen bærer preg av litt springende tanker, ideer og assosiasjoner. Det har vært en god læreprosess som har ført til at jeg har vært i dialog med stoffet hele veien. Nilssen (2012, s.52) vektlegger at det å skrive om et tema mange ganger utvikler forståelsen av emnet og fører til nye oppdagelser og måter å se og forstå på.

Lydopptakene fra intervjuene var av veldig god kvalitet, og jeg kunne høre bålet knitre i bakgrunnen på det ene opptaket. I transkripsjonene forsøkte jeg å gjengi samtalene så ordrett som mulig på dialekt, og med pauser, latter og lignende. Å beholde dialekten gjorde at jeg kom tettere på intensjonen i utsagnet. Jeg merket at setningene nærmest fikk en annen klang og betydning om jeg forsøkte å oversette de til bokmål.

Ved å overføre lydopptakene til PC kunne jeg endre hastigheten på opptaket slik at det ble enklere å få med seg det som ble sagt. Transkriberingen var en tidkrevende prosess og jeg satt igjen med et omfattende materiale på nesten 100 sider da jeg var ferdig. Jeg anonymiserte materialet ved å skrive teksten i ulike farger istedenfor å bruke navn.

4.2 Dataanalyse og koding

Det finnes ulike tilnærminger til analyse innenfor kvalitativ forskning, men alle kan sies å være fortolkende. Analysen i min oppgave gjøres innenfor en fenomenologisk- hermeneutisk ramme. Hermeneutikk viser til tre betydninger: uttrykk, tolkning og oversettelse. Til sammen reflekterer de en prosess som har forståelse som mål (Nilssen 2012, s. 71). Siden analyse materialet er fenomener som uttrykker mening i form av praksis, ytringer, erfaringer, symboler og tekster, er tolkningen viktig. Tolkningen må ifølge (Nilssen 2012) sees som en

kunnskapsprosess som utvikles gjennom en dialog mellom forskeren og det som blir fortolket. Det er en måte å forsøke å finne en underliggende mening i fenomener som kan virke uforståelige eller kaotiske. Hermeneutikken vektlegger at det ikke finnes en egentlig eller objektiv sannhet, men at sosiale fenomener kan forstås på ulike måter. Begrepet dobbel hermeneutikk viser til at forskere fortolker forskningsdeltakernes fortolkning av sin situasjon. All tolkning består av stadige bevegelser mellom helhet og deler, mellom det som blir fortolket og konteksten og mellom det som blir tolket og vår forforståelse. Dette kalles for den hermeneutiske sirkel (Nilssen 2012, s.73).

4.3 Gjennomføringen av analysen

Koding av datamaterialet gir oversikt over materialet og kan avdekke mønstre som forteller noe om fenomenet en forsker på. Feltnotater, dokumenter og transkribert datamateriale utgjør i følge Patton (2002, i Nilssen 2012, s.82) en ufordøyd og kompleks virkelighet. Å analysere betyr å dele opp, forenkle og skape mening ut av denne virkeligheten (Kvale & Brinkmann, 2015). Ved å kode og kategorisere knyttes deler av teksten til noen temaer eller kategorier som fanger essensen i datamaterialet. Disse kodene kan være begrepsstyrte noe som betyr at de er basert på teoretiske forhåndsdefinerte begreper. Analysen i denne oppgaven er datastyrt eller basert på åpen koding, noe som innebærer at jeg har forsøkt å utvikle egne koder basert på tolkning av empirien. Ved å identifisere, kode og sette navn på tekstutdrag og utsagn i materialet har jeg forsøkt å sortere det innenfor noen signifikante kategorier (Nilssen 2012). Her har jeg vært opptatt av å se etter mønstre som forteller noe om hva som er viktig for informantene og hvordan de definerer sin virkelighet.

Før jeg startet på analysen forsøkte jeg å fange en helhet i det transkriberte materialet og et slags samlet inntrykk av hva dette egentlig handla om. Det gjorde jeg ved å lese igjennom materialet flere ganger og danne meg et bilde av hva deltakerne bryr seg om og hvordan de uttrykker mening. Jeg benyttet Kvale og Brinkmann (2009) sin beskrivelse av meningsfortetting, hvor naturlige enheter i teksten tematiseres etter informantenes egne utsagn eller begreper. Jeg gikk frem og tilbake mellom tekst og koding for å forsøke å fange essensen i det som ble sagt og eventuelle motsetninger Jeg undersøkte ord, ytringer, hva som ikke blir sagt, og hva som blir sagt mellom linjene. Mens jeg leste, skrev jeg stikkord og assosiasjoner. Det som jeg oppfatta som viktig skreiv jeg inn som koder eller nøkkelbegreper i en tabell og sorterte utdrag av teksten til kodene. Jeg markerte delene av teksten som jeg fant spesielt

interessant i gult. Nilssen (2012, s.84) påpeker at koding er en frem- og tilbake prosess med gjentatte gjennomlesninger av materialet. Kanskje dukker det opp en ny kode seint i prosessen som gjør at man må gå igjennom materialet på nytt. Gjennom denne prosessen bestemmer man hva som er data og hva som forstyrrer (ibid). Min vektlegging av landskap, identitet og mening hadde betydning for hva jeg så etter. Jeg hadde et omfattende datasett med tilhørende koder etter denne prosessen.

Nilssen (2012, s. 85) beskriver neste steg som å se sammenhenger mellom koder og begynne å utvikle kategorier, slik at man sitter igjen med noen perspektiver, dimensjoner og temaer som kan gi svar på forskningsspørsmålene. Utfordringen er å finne noe som peker utover det forskningsdeltakeren sier. Jeg forsøkte å samle de ulike koder hadde til felles i ulike kategorier. Jeg opplevde det som vanskelig å få fatt på den tause kunnskapen og det som ikke sies så direkte. En del av kunnskapen kommer implisitt frem i beskrivelser av gjøremål, jakthistorier eller fortellinger. En annen utfordring var at mange mennesker, både nålevende og fra tidligere tider ble nevnt med navn. Slektforhold, bosted og virke ble også gjort omhyggelig rede for. Hvor mye av dette var det greit å bruke, og på hvilken måte kunne det være relevant?

Gjennom kodingsprosessen opprettet jeg følgende kategorier:

- Landskapet som sjel
- Landskapet som biografi
- Gammeltida er en del av landskapet
- Kunnskapen sitter i kroppen
- Å bevare forbindelsen til et hjemlig landskap
- Om seighet og styrke- det ble et slags folk av oss og

4.4 Undersøkelsens kvalitet

Når vi snakker om en undersøkelses kvalitet benyttes ofte begrepene reliabilitet og validitet (Tjora, 2012). I kvalitativ forskning er det vanligere å benytte seg av begrepene gyldighet om validitet og pålitelighet og troverdighet om reliabilitet (Thagaard, 2013).

Pålitelighet eller troverdighet handler om å hvorvidt forskningsprosjektet er gjennomført på en tillitsvekkende måte. Det kan bety åpenhet om hvilken metode som er brukt, og om resultatet er repeterbart eller kan gås etter i sømmene av andre forskere (Kvale og Brinkmann, 2009). I kvalitativ forskning er det viktig med gode beskrivelser av hele prosessen for å øke transparenss og etterprøvbarehet (Thagaard 2013).

Som forsker kan man aldri være helt nøytral. Forskeren er selv en del av det sosiale livet hun forsker på. Derfor vil fenomenet som undersøkes bli påvirket av forskeren, og informantens forhold til forskeren påvirker også hva slags informasjon hun får tilgang til. Forskerens egen erfaring, kunnskap og forforståelse påvirker også hva hun ser. Som Nilssen (2012, s.31) påpeker, er dette en del av det refleksive aspektet ved forskningen.. Jeg har forsøkt å ivareta undersøkelsens pålitelighet ved å redegjøre for min forskerposisjon og den forforståelsen jeg har i møte med feltet og gi gode beskrivelser av hvilken utvalgsstrategi jeg har benyttet, hvordan datamaterialet er behandlet og analysert og hvilket teoretisk rammeverk som er tatt i bruk.

Nettopp fordi forskeren selv blir en del av det sosiale fenomenet hun forsker på, vil det ikke nødvendigvis være slik at man kan gjenskape samme funn innenfor kvalitativ forskning. En bevissthet rundt at det ikke nødvendigvis er alt man kan få tilgang til, at det kan finnes usikkerhetsmomenter, kunnskapshull som gjør at noen spørsmål ikke stilles eller blir besvart, er dermed på sin plass. Kanskje ville jeg ha spurt annerledes, eller fått annerledes svar dersom jeg var samisk? Eller kanskje ville det vært enklere for informantene å snakke fritt om jeg ikke skrev en oppgave om tematikken? I større eller mindre grad vil man selv påvirke forskningen. Gjennom prosessen og i beskrivelser av analyser og funn kan det derfor være nyttig å være åpen for at det kan finnes flere sannheter. Undersøkelsen kan kanskje gi noen bidrag, perspektiver og svar, men ikke noe entydig og fullstendig bilde av virkeligheten.

Eget kroppsspråk og måten man stiller spørsmål på «fargelegger» ordene og kan være med på å påvirke hvordan informantene svarer. Jeg var oppmerksom på å innta en åpen holdning og gi deltakerne mest mulig tid og rom for å svare. Ved å være stille litt lengre enn jeg egentlig ville vært komfortabel med i en annen sammenheng, opplevde jeg at det var enklere for informantene å fortelle. Det å ha god tid gjorde det kanskje også enklere å få fatt på det implisitte. Forståelse krever varsom innlevelse, fordi forskeren må fortolke aktørens egen fortolkende virkelighet. Informantene svarte noen ganger litt indirekte, gjennom beretninger og metaforer. Hvor langt man kan gå i å fortolke det usagte eller det implisitte kan utgjøre et

dilemma. Selv om det er et mål å komme forbi en slags 'common sense' forståelse av det informantene forteller, er det viktig å ikke gå lengre enn man har dekning for.

Gyldighet eller validitet vil i kvalitativ forskning for en stor del dreie seg om metoden som benyttes egner seg til å finne svar på forskningsspørsmålene, og i hvilken grad resultatene kan sies å være relevante og riktige. Kvale og Brinkmann (2009) peker på at det er viktig å reflektere over validitet gjennom hele prosessen. Forskningsresultatene må være gyldige for fenomenet som undersøkes (intern validitet). Overførbarhet eller relevans ut over konteksten som er undersøkt i forskningsprosjektet, omtales gjerne som ekstern validitet. Er det mulig å kjenne igjen funnene i andre sammenhenger? Er sammenhenger, perspektiver og innsikter fra forskningen anvendbare i andre situasjoner?

I denne undersøkelsen har jeg forsøkt å kartlegge dimensjoner som opplevelse, selvoppfattelse og meningen som tillegges landskapet. Ved å kombinere intervjuene med flere datakilder som avisartikler, rapporter og nedskrevne fortellinger fra dalen og fortolke disse i lys av relevante teorier og annen forskning på menneske og sted forsøker jeg å få fatt på et betydningsinnhold som går videre enn det som sies direkte, og derigjennom styrke datagrunnlagets gyldighet.

4.5 Etiske refleksjoner

God forskningsetikk dreier seg både om å ivareta kvaliteten i forskningen, og ivareta informantene som deltar i prosjektet (Kvale & Brinkmann, 2009). I denne oppgaven har jeg hatt mange runder med meg selv om i hvor stor grad jeg skulle være spesifikk på stedstilhørighet og andre kjennetegn som kan identifisere deltakere i forskningsprosjektet. Jeg har underveis anonymisert deltakerne ved ikke å bruke navn, men farger under koding og transkribering. Jeg har heller ikke gått i detalj når det gjelder alder, yrkesbakgrunn eller andre identifiserbare faktorer. Jeg har valgt å bruke begrepet fjellfolk som inkluderer både samiske og ikke-samiske informanter. Dette valget har jeg tatt både fordi undersøkelsen har vist at folks praksis i landskapet er mer meningsfull kategori, men også for å gjøre det vanskeligere å identifisere informantene. Samisk praksis og historie viste seg imidlertid å være noe alle informantene hadde interesse for.

Prosjekter som omfatter personopplysninger er meldepliktige til (NSD). Denne oppgaven inneholder ikke sensitive personopplysninger, men måtte likevel meldes til NSD, noe jeg

dessverre var for seint ute med. NSD har godkjent behandlingen av personopplysninger, men har registrert et mindre avvik fordi meldeskjema ble sendt inn for sent. Dette avviket ble rettet på ved at prosjektet ble meldt inn så snart jeg ble oppmerksom på feilen.

Informantene har fått anledning til å sette seg godt inn i prosjektet og gi sitt informerte samtykke før vi satte i gang. Det ble også presisert at de kunne trekke seg når som helst underveis. På forhånd fikk de informasjon om hensikten med prosjektet, metode og hvordan datamaterialet skulle behandles. Det ble opplyst om at opplysningene skulle behandles konfidensielt og anonymiseres. Før intervjuene startet fikk de tilsendt en prosjektbeskrivelse.

5.0 Presentasjon av skriftlig materiale om Tollådalen

I dette kapittelet vil jeg forsøke å gi en historisk kontekst til området for min undersøkelse. Dette gjør fortellingene til informantene enklere å gripe og danner et bakteppe for den senere analysen.

5.1 Bosetting

Ifølge Ola Sæther (1974) ved Nordland fylkesmuseum fikk nedre Tollådal trolig fast bosetting i siste halvdel av 1700-tallet, mens øvre Tollådal ble trolig bofast omkring 1850. Flyttsamene har imidlertid ferdes i dalen mye lengre, og det finnes et utall svært gamle kulturminner i hele området. I begynnelsen av 1740-årene ble samer bosatt i Norge registrert i forbindelse med major Schnitlers arbeid med kartlegging av statsgrensen (Hutchinson 2015, s.63).

Registreringene viser at de norske samene hadde sin herkomst fra det svenske reindriftssamfunnet. I 1744 krevde fogden i Salten skatt av 13 samer som brukte Beiarfjellene. De som brukte Beiarfjellene måtte samtidig betale skatt til Svenskekongen for bruk av skogen. Ifølge misjonskrøniker Hans Skanke som skrev om samemisjonens virksomhet omkring 1730 utgjorde «sørlappene» som søkte til Beiarn 40-50 hushold. Om sommeren flyttet de annen hver uke med reinen sin, mellom Lønsdal, Saltdalen, Misvær, Beiarn og Rana. Til vanlig dro samene til Sverige på vinteren, men når været ikke tillot flytting overvintret de (Hutchinson, 2015 s.69).

Tollå gård ble oppført rundt 1750. Fra omkring 1830 ble den brukt som skogvoktergård (Sæther, 1974). Den første som bosatte seg i nedre Tollådal som man kjenner navnet til, er Petter Knutsen, født 1715. I øvre Tollådal var den første bofaste Israel Tinderstedt som ryddet

Petterneset. Han skal ha vært en dyktig tjærebrenner og lærte beiarværingene en svensk metode for tjærebrenning. Plassen skal senere ha blitt overtatt av reindriftssamen Johan Abrahamsen, og hans etterkommere holder fortsatt til på bruket. Abrahamsen skal ha hatt tilhold i området før han slo seg ned på Petterneset, og ved Djupvatnet skal det finnes spor etter tufter som skal ha hatt en forbindelse til han. Sønn av Johan Abrahamsen skal ha blitt født i en gamme ved vestsiden av Djupvatnet. Sørøst for vatnet, i Djupvasshjáen, ligger «Morhelleren» som skal ha blitt brukt til overnatting av Sara Andersdatter under reingjeting. Sara var Johan Abrahamsens kone (Sæther 1974, s. 16). Abrahamsen skal ha bodd i en gamme i Djupvasslia, nedenfor Djupvatnet i 8 år.

Overfor Petternes skal det ha vært et samisk bruk på midten av 1800-tallet med noen permanente hus (Sæther 1974, s. 16). Beverholmen, eller Bøverholmen som de sier i Tollådalen ligger halvannen km sør for Petterneset. Området har fått navnet etter en holme som ligger i elva hvor bever har holdt til. Her skal Johan Sakariassen ha bygd et bruk omkring 1905. Skoglund er en del av Beverholmen og gården ble bygd i 1930-årene av sønnen til Sakariassen, Einar Skoglund.

Skulnes ligger sør for Beverholmen, og her holdt Johan Sivertsen til før han overtok Petterneset etter sin bror Trygve i 1950-årene. Sør for Skulnes har det ikke vært fast bosetting i Tollådalen (ibid). Frem til slutten av 70-tallet gikk det ikke vei inn til Skoglund og Skulnes. Veien til øvre Tollådal som ble bygd etter 2. verdenskrig stoppet ved skaret. Den var kjørbær frem til laksetrappa ved Tollåga, og gikk videre som en kjerrevei med to hjulspor videre ned lia mot øvre Tollådal frem brua over til Petterneset og sørover langs elva mot Skulnes.

Det går mange gamle ferdselsveier i hele Tollådalsområdet, og turistløyper til Nordre Bjøllåvann, Bukkhaugbua, Midtistua, Krukki, Beiarstua og Saltfjellstua.

5.2 Skogdrift og tjærebrenning

Beiarn er kjent for sine furuskoger. Ifølge Beiarn kommunes nettside finnes det rester etter kjempefuruer som kan være over tusen år gamle. Materialer fra furuskogen ble allerede fra 1600-tallet brukt blant annet til bygging av jekter. I Nordlands trompet skriver Petter Dass:

I Beyeren voxer en kostelig Skov
Af Fyrre og andet som gjøres behov

Til Bygning til Huser og Tømmer,
Der hugge Bue-Finnerne Planker og Bord,
Af hvilke de kiækkeste Jægter blir giord,
Som nogensteds flyde paa Strømmer;

Skoghogsten til jektebygginga gikk ganske hardt ut over skogen. Mastene kunne være 20 meter høye, og emner ble hentet fra øvre Tollådal (Sæther, 1974 s. 15). I dag er det så å si ingen storfuruer igjen i Tollådalen. Tømmerhoggerne overnatta i små koier. De hadde egne bumerker som ble risset inn i trærne, og elva ble brukt til tømmerfløting. Rotveden ble brukt til tjærebrenning. I hele dalen fra Petterneset og Skulnes finnes det spor etter miler.

Tjæremilene ble drevet før folk ble bofaste i dalen. Den eldste tjæremila er på Skulnes, på Ganneset. I 1820 skal det ha blitt brent 52 favner ved her på en gang (ibid.)

I Nordlandsposten 10. februar 1961 skriver korrespondent Bjørnback levende om Tollådalen som skogens rike. For første gang skal tømmeret kappes i skogen av huggerne:

Tollådalsveien snor seg som en glinsende orm av sølvblank is, gjennom mørkegrønn, rankvokst furuskog som danner grunntonene i et vakkert vinterlandskap. Enkelte steder kan man finne lysninger i den tette furuskogen der snauhugde striper lyser som hvite bånd i alt det grønne. Hvitbarkede stokker framkjørt til veien i store mengder tåler ikke feil-her drives det skogsarbeid. En plass for tømmermålingen er i gang, og for første gang kappes i år tømmeret i skogen av huggerne, slik det brukes overalt ellers. Før ble tømmeret fremdrevet i hele sin lengde, et umenneskelig slit for kjørerne.

5.3 Samisk reindrift

I hele dalen finnes det spor av arran (ildsteder), tufter og teltsteder. Det er flere gamle arran i lia under Bullothaugen, og det er leirplasser ved lille Stolpvatnet, øverst i Gamdalen ved Gamdalselva, på Gamdalsfjellet og Djupvatnet. Området skal ha vært sommerbeiteland, og det finnes rester etter ei samisk «kjøttgrav» på et platå oppe i Gamdalsfjellet. Før samene forlot sommerbeite ble det gjerne slakta, og kjøttet kunne legges i en grav lagd av steinheller foret med never. Kjøttet ble deretter dekket av tunge steinheller slik at dyr ikke kunne komme til. Når vann rant inn i grava og frøys til, ble det ei isblokk. Når de kom tilbake tidlig på våren kunne de ta opp kjøttet før det begynte å tine.

Hovedleirene for samene var ved Tollå og Skulnes i øvre Tollådal hvor det var samlingsplasser for rein (Sæther 1974). Fra midten av 1700-tallet satte samemisjonen opp et forsamlingshus på Tollå som skulle benyttes til gudstjenester og undervisning. Senere ble denne skolen flyttet til øvre Tollådal og Skulnes.

I de siste århundrene er det i hovedsak svenske pitesamer som har hatt rein i området. Av norske reindriftssamer på 1900-tallet er blant annet Johan Andersen, som gjerne har blitt kalt Storlappen fra Stormo. Johan Andersenhelleren i Stallorogge er oppkalt etter han. Det er ei stor, tørr hule ved nordskrånningen som ble mye brukt av reingjetere og andre som ferdes i fjellet. I etterkrigstiden hadde samer fra Lønsdal beiterett i området (Sivertsen 1974).

5.4 Jakt og fangst

Jakt og fangst har vært en viktig levevei for alle som har bodd i dalen, både for mat og skinn. I tidligere tider var det både bjørn og ulv i Tollådalen, noe de mange bjørne- og ulvesangene fra Beiarn vitner om. (Eriksen 1958). Bjørnetiden var på sommeren, mens ulven var ofte ute på rov vinterstid, Rypejakt og fangst med snare var utbredt, og bestandene store sammenlignet med i dag. Elgen er først kommet til dalen de seinere årene.

En av de aller eldste fangstmetodene er å fange dyr i såkalte dyregraver. Disse ble gravd på steder hvor de visste at dyrene pleide å gå. Gravene ble gravd så dypt at det ikke var mulig å komme seg opp igjen. Gravene ble skjult av tynne greiner og et lite lag med jord. Like ved grava ble det gjerne lagret en mengde med stein (nøvstein) som ble brukt til å avlive dyrene med. Det var særlig rein eller annet vilt som ble fanget på denne måten. På Pellannjmoen på Tollå finnes det blant annet rester etter en slik dyregrav (Eriksen 1958).

Røvglæfso

Denne fangstmetoden gikk ut på å finne en passelig ungbjørk med en kløft i, høyt oppe på stammen. Deretter slo man øksa nedi kløfta fra begge sider. Et stykke ovenfor kløfta festa man et kjøttstykke så høyt at reven må hoppe for å få kloa i den. Siden åtet var så vanskelig å få tak i ville reven ofte bli sittende fast med labben i kløfta og bli hengende til jegeren kom tilbake (Eriksen 1958)

Fesksulo

Fiskesula kan minne litt om reveglefsa og ble brukt til å fange fisk med. Redskapet var lagd av en sterk kvist med ei kløft i. De var skåret skarpe på innsiden. De stakk fiskesula lynraskt

over nakken på fisken, slik at den ble klemt ned mot bunnen. Deretter tok fiskeren tak under gjellene og kasta den på land (ibid).

5.5 Kulturminner

Stallorogge

I Stallorogge finnes det to gropene som er ca. 80 cm dype og med en diameter på tre meter, og en jordvoll rundt. Det finnes rester av arran (ildsted) like i nærheten og en gammeltuft. Ifølge fortellingene skal gropene være rester etter skjulesteder som ble bygget av to samiske familier som i sin tid flykta fra Sverige for å skjule seg her (Eriksen, 1953, s.93). Hva som er årsaken til forfølgelsen er det ingen som vet. De skal ha slått seg ned i Stallorogge, grov dype huler og tekte taket med torv. Familienes boplasser lå nært hverandre. Historien forteller at de skal ha blitt oppsporet, drept og gravlagt i gropene. De store gropene ligger som gryter i morenemoen nær Stallorogge. Gjennom dette passet gikk en gammel samisk flyttvei, noe som kan forklare at de ble oppdaget (ibid).

Et annet sagn forteller at gropene skyldes en slåsskamp mellom en same og en stallo (Sæther 1974). En stallo er et overnaturlig vesen som ifølge samisk folketro kan opptre i to former: enten som et gjenferd som er utsendt fra en noaide for å drepe fiender, eller som en slags menneskelignende kjempe eller troll som stjeler småbarn og spiser mennesker (Jernsletten, K. 2022). Stallo skal ha slått etter samene med et sverd, men traff berget isteden. Hogget ble Stallogropa. Samene seiret og begravde Stallo i kløfta. Det skal ha vært vanlig i gammel tid å ta av seg lua for å hilse på Stallo når man gikk gjennom kløfta (Villemo 1969, i Sæther 1974, s. 12). Kanskje er det en muntlig overlevert beretning om Stallorogge som offerplass som er utgangspunktet for disse to sagnene.

Johan Andersen- helleren ligger midt i Stallorogge på nordsiden av turiststien gjennom passet. Helleren er dannet av store blokker og åpningen skal ha blitt gjort smalere ved hjelp av oppmurte steinheller (ibid.)

Tinnura

I Tinnura eller Likura på nordvestsiden av Ramskjelltind , og ved nordenden av Tinnvatnet skal det være en gammel samisk gravplass. Det er ei storsteinet ur med dype ganger mellom

steinblokkene. Her har Sigfred Sivertsen har funnet rester etter kommager, pulker og klær (Sæther 1974). Et sagn forteller at en same er begravd her med en sølvskatt.

Hultergammen

Hultergammen ved utløpet av Tollåga på sørsiden av Storpåsk ble mye brukt av gjetere før gammen i Bukkhaugen ble oppført. Her gikk en viktig ferdselsvei fra Tollådalen over til Bjøllådalen. Her er det ei kløft i berget som danner tre av veggene. Gammen er kjent for å være urolig, og det er mange skrømhistorier forbundet til stedet. Gammen skal opprinnelig være bygd av Johan Andersen fra Stormo, og den ble brukt av både han og andre reisende i området. Det fortelles at ei samejente med en liten baby skal ha blitt drept her. Ifølge Johan Sivertsen (Sæther1974) skal hun ha hatt to elskere, og fått barn med den ene. Den andre drepte både henne og barnet med kniv, og gravla dem i gammen.

Snjålsteinen i Riebbivagge

En samisk offerstein står på et svaberg i vestkanten av Riebbivagge, under Riebitjåhkkå. Steinen rager 6 meter over bakken, og står litt lutende. Rundt om ligger mindre blokker. En gammel flyttvei skal ha gått forbi her, og området skal også ha vært kalvingssted for rein.

6.0 Presentasjon og drøfting av funn

I dette kapittelet vil jeg drøfte funnene jeg har gjort i analysen av datamaterialet. Jeg vil rette fokuset på hvordan informantene opplever Tollådalen og hva slags meningsinnhold landskapet rommer. I presentasjonen og drøftingen vil jeg forsøke å vise hvordan minner i landskapet, fortellinger og tidligere hendelser inngår i en nåtidig stedsopplevelse og utforming av individuell og kollektiv identitet.

Jeg har forsøkt å sortere kodene i kategorier som synliggjør de ulike dimensjonene landskapet har for informantene, men det er ofte glidende overganger. Imidlertid mener jeg at jeg har funnet noen hovedspor som peker mot en opplevelse av sted som informantene har felles.

6.1 Landskap som sjel

Fortellingene til informantene viser at tollådalingene betrakter naturlandskapet som en viktig del av eget liv. De beskriver en følelse av frihet når de kan være ute og drive med kroppslige aktiviteter som hører stedet til. Tollådalen inngår i fjellfolkenes selvopplevelse og forteller noe om hvem de er.

Arne uttrykker det slik:

Det e klart at når du e født å oppvaksen i ødemarka. Sånn som e va når e vaks opp- det e klart at naturen, den e e jo sjela di. Å kom sæ ut i skog og fjell. Du verden kor godt det e å spenne på seg skiene altså- Å, kor godt! Å far avgårde, gratis innover dalen. Her kan du ta skien på og kosta de ikke nån ting. Og så kan du gå i det terrenget du sjøl ønska.

Å være rotfesta til hjemstedet og landskapet handler om noe mer enn å trives der man bor, det handler om å være en del av stedet. Kari beskriver hvordan hun av og til kjenner at hun bar er nødt til å komme seg ut og på fjellet. Hun omtaler denne følelsen som en trang til naturen. Elva, skogen og fjellet er på mange måter en del av henne selv, og hun greier ikke å forestille seg å leve et liv uten denne nærheten.

Har jo alltid hatt en sånn trang til naturen. E kan kjenn det som en følelse av at, åh- e sku ha vør i fjellet. Det e jo fjellet som e mitt område. Det har jo vør ensomt her mange ganga, men vi har jo og hatt det fint.

E trur ikkje e kunne levd uten elva. E jo født att med ei elv, voksen opp ved ei elv, vatnet har alltid teltrekt me. Og som sagt, å bo uten ei elv det tru e ha vært veldig vanskelig for me. E ha jo leka i elvfjæra fra e var en neve stor. Og likedan i skogen. E kjenn vel en slags ro.

Ved å være i naturen opplever informantene at de så å si faller på plass i seg selv. De beskriver en følelse av å være der du hører til. Gjennom aktiviteter i landskapet som skigåing eller jakt skapes lokal identitet og fellesskap med andre som deler den stedlige praksisen og kunnskapen som kjennetegner dalen. På mange måter kan det være passende å bruke Bourdieus habitus-begrep for å beskrive den kroppsliggjorte tollådalsværemåten. Habitus viser til en form for taus kunnskap, eller handle og tankemønstre som er dypt forankret i oss (Bourdieu 1979). Flere av informantene trekker opp noen grensedragninger mot bylivet og

byfolk, samtidig som livet i det noen av dem omtalte som ødemarka gir en sterk identifikasjon og fellesskap.

Cohen (1985, i Thuen 2003, s. 64) vektlegger at stedlige fellesskap symboliseres gjennom oppfatninger om forskjellighet i forhold til naboen. En informant beskriver frihetsfølelsen ved å spenne på seg ski, og kunne gå akkurat hvor man vil. Han setter det enkle og frie livet i naturen i kontrast til bylivet, men også kulturen rundt camping og skuterkjøring på grensen.

Når e passere Tverlandsbrua inn til Bodø så får e brøstspreg. Kunne ikkje ha tenkt me å bo der, det er heilt utenkelig. E treng den stillheta. E bruka sei, e kan sitt aleina å berre lytt til stillheta. Hvis det bli for mye folk rundt me som prata så mye.. Til hyttefolket bruka e å si: kan dåkker ikke vær still- og så berre lytt! Kjenn ka godt det e å kjenne stillheta.

Men sånn en dag som i dag å vær ute i fresk luft. Nei, du e selvfølgelig født og oppvaksen i en by. Det bi på en anna måte. Det det e klart at der du e født der trives du jo best. Det si se sjøl.

Arne peker på at noe av denne nære samhörigheten til naturen er i ferd med å forsvinne hos en del av de yngre sambygdingene. Selv om en god del av beiarværingene fortsatt holder på tradisjonene og har det samme forholdet til naturen som det han har, så er det også de som orienterer seg mot andre aktiviteter og kanskje andre steder.

Det e klart at det e folk som kanskje ikke har vær i Tollådalen. Mange beiarværinga ha omtrent ikkje hatt ski på føten. Så de har ikkje det forholdet til skien. Neida, skal de ut i naturen så e da på ein snøskuter, eller nå sånt.

Arne forteller at tjærebrenninga er en fin måte å være ute i naturen på. Samtidig er det godt å kunne holde tradisjonen og kunnskapen levende. Han føler seg heldig som kan være ute og gjøre som han vil, fremfor å sitte på et kontor:

Ja det her med tjærgrøva, no ha e sagt at det e siste gong. For no ha e snart ikkje ei rot igjen. E har leita overalt i skogen. Det skal jo en god del røtter tel. Så det e no mest tradisjonen. Nåkka må man jo ha å gjær i tillegg. Tenkt e sku bi ferdig med han no. Blei det ordentlig feskarvær så skal e far på fjellet å fesk. Isfesking. Visst e det koselig. Og det e jo det å være ute i fresk luft. Sånn en dag som i dag, det e jo ikke alle som får ha. Nei, å sett på et kontor. Da tror e nu ikke.. Men her e godt å vær ute å gjær akkurat så en sjøl vil. E spika no litt og så tar e me en pause og så fortsett e.

Kari opplever at travelheten i den moderne hverdagen endrer forholdet mennesker har til naturen:

Folk i dag e så travel at de har ikke tid til å kjenn på det her å være nær naturen. Det e om å skynd se å kom seg fram om du skjønna ka e meina. Alt e så travelt. Mange skal rekk det og det. Det e inntrykket e har.

Kåre er inne på noe av det samme. Han forteller at han tror folkene i dalen har et annerledes forhold til naturen enn mange tilreisende og hyttefolk:

Vi kjenn vel naturen kanskje på en djupare måte enn kanskje en turist, for å sei det på den måten. E ha jo heile tida meint at veldig mange turista går og ser på klokka: fra A til B, kor snart gjør vi det her? I motsetning til at vi ser på alt som vi går forbi om det e nåkka, enten det e no steinheller eller. Men bygdefolk har no stor respekt for naturen ja. Vi har jo brukt området, men vi har ikke forbrukt det. Vi e veldig opptatt av å ikke påføre skade, men vi har brukt det til jakt og fiske, til slåtta, til tjæreved, til livets opphold. Det har jo vært å høst av naturen, men ikkje mer enn sånn at balansen var rett. No så e det jo helt feil, e tenk på sånn som rypejakt i mine unge daga og snarfangst. I dag så kan e ikkje tenk me til å skyt ei einaste ryp eller sett opp snar, for det har kommet aldeles ut, på grunn utav at det har blitt en sport. I den tida kor vi gjorde det av næringsgrunna så var det ei totalt anna holdning, No ha det vørte en parallell til det å fesk laks. Som dem veiva i land, tar bilde utav og så slepp ut igjen. Det e en helt feil måte å bruk naturen på. Den pininga av laksen, altså det e en lek. Det har ikke matbetydning eller økonomisk betydning lengre, og det e e imot.

Beretningene til Kåre og Kari handler om stedstilknytning men også om verdier knyttet til hvordan de ferdes i naturen. Å respektere balansen og helheten i økosystemet og landskapet, og ikke høste mer enn man trenger er grunnleggende for deres syn på menneskers plass i naturen. Disse verdiene eller normene utfordres imidlertid av en nyere form for friluftsliv, hvor det er å oppnå en form for sportslig prestasjon blir viktigere enn å leve i pakt med og på likefot med naturlandskapet. Kåre bruker begrepet forbruk av natur for å beskrive denne formen for friluftsliv, som han er en sterk motstander av. Han peker på at jakta før i tida var et være eller ikke være for å overleve. Skulle du bo i Tollådalen så måtte du høste av alt som naturen hadde å gi, enten det var ved, tjærved, vilt, skinn, børske (bjørkebark) som ble sendt i sekker til Lofoten og brukt til å barke garn eller det som gården gav til selvhushold og til bytte.

Denne forståelsen finner jeg igjen i en del av det skriftlige datamaterialet. I et intervju i Nordlands Framtid mandag 6. april 1970 uttaler jegeren Kåre Uglefjell:

For den som har hatt hele sin tilværelse i nær kontakt med den frie natur inngår jakta som en naturlig bestanddel i det sosiale samspillet mellom dyr og mennesker. Drevet med fornuft, har jakta en viktig funksjon i bestandsreguleringen. Uten jakt ville forholdene ofte utvikle seg slik at den nødvendige bestands-balanse måtte gjenopprettes ved smertefulle inngrep fra naturens selv, for eksempel ved sult og sykdom. Men som alt annet må jakt drives med fornuft og måtehold.

Måten fjellfolkene definerer tilhørigheten til landskapet på peker mot Relph sin beskrivelse av hjemlige, signifikante steder. Ifølge Edward Relph utgjør hjemlige steder dype sentre i den menneskelige eksistens Relph 1976, s. 39). Det er grunnlaget for identitet og tilhørighet til et fellesskap, det er «a dwelling place of being»- et sted som blir en del av deg, eller som Arne uttrykker det: «naturen, det er jo en del av sjela mi». Fra dette perspektivet kan ikke hjem reduseres til det stedet du tilfeldigvis bor, det kan ikke byttes ut, det er ikke hvor som helst. Hjem er et uerstattelig sted, et sted fylt med mening. Hjem er dypest sett en form for tilknytning til et bestemt miljø og kontekst, mens andre steder har en mer begrenset betydning, Det er stedet hvor vi orienterer oss fra og tar verden i besittelse så å si (ibid).

Samtidig forteller informantene om en forandring, at det ikke er gitt at nyere generasjoner har den samme relasjonen til landskapet som de selv har. Kanskje egner Massey sine stedsteorier seg bedre til å forklare og beskrive denne formen for endring. Massey viser til en mye mer dynamisk forestilling om sted enn Relph og Tuans stedsteorier. For Massey er identifiseringen med sted preget av flere strømninger og ideer. Steder handler om «sammenkastede» og overlappende relasjoner, aktiviteter og meninger. Hun viser til en «global sense of place» for å betegne en mer åpen og omskiftelig tilnærming til steder enn det som ligger i 'sense of place'. Massey viser til at stedene er flytende og springer ut til noe større enn det geografisk avgrensede stedet (Massey 1994, i Røe og Sæther 2015, s.152). Sted kan i denne forstand vise til noe flyktig som blir til fremfor noe som er evig og uforanderlig. Kan dette være en inngang til å forstå noe av lengselen bygdeungdom kan ha til en større verden, og til en forestillingsverden som formidles gjennom musikk, tv og tiktok, fremfor historier ved arran?

6.2 Landskap som biografi

På samme måte som en dagbok kan strukturere minner og opplevelser kan landskapet gjøre det samme. For flere av informantene var det å gå i fjellet en måte å gjenoppleve tidligere hendelser. En av informantene forklarte hvordan han har vært overalt i dalen, fjellområdene, myrene innover fra Tollådalen mot Saltfjellet. Går han på tur er det ikke så å si ikke en eneste knaus eller sving som han ikke har en historie å fortelle om. Å være i terreng som er fylt med minner gir en følelse av gjenkjennelse og å høre til. Landskapet blir som et kart over viktige begivenheter eller hendelser i livet. Men også over årets syklus og hverdagslivets gjøremål som gjentar seg hvert år. Som moltebærturer, isfiske og jakt, eller skiturer innover dalen.

Arne forteller at jakta var det som var det store da han var ung: «E jakta jo herifra og heilt inn til Stallorogge og snudd. Men då var det jo lett å gang, du verden. Det hefta jo ikkje å gå innover inn til Riebbivagge en tur på rypjakt».

Gard beskriver hvordan jakta alltid har vært en naturlig del av livet:

E vokste jo opp i nær tilknytning til naturen så det ble naturlig at man benytta seg av den og levde i pakt med den. Og da ble det nu tidlig man begynte med jakt og fangst. Så det første e begynte med det var røyskatt-fangst, det minnes e. Og det var nu det hermelinskinnet som var nu så populært, det var jo godt betalt for det skinnnet. Så ble det litt rypjakt og skogsarbeid. Og masse, masse tura ut i skog og mark i fjellet, og med fiske om sommeren. Vi var jo på jakt, og lå flere vintre på Saltfjellet innmed Saltfjellstua, lappestua, som nån kalla det. Og da skaut vi jo masse rype, og nån hadde jo rype i snare.

Flere av informantene forteller at de gjerne kommer tilbake til de samme stedene. Det er noen faste stopp, men også faste endepunkter for turer i fjellet. Minnene som vekkes ved å gå i landskapet, kjenne lukter og lyder og se til at alt er som «det skal være», skaper en form for sammenheng og forbindelse til fortida. Noen steder har en helt spesiell betydning.

Arne forteller at det særlig er noen steder han kommer tilbake til:

Særlig Bukkhågen, der har e vel vøre 1000 gong. Når e kjem til Bukkhaughytta, det bruk e å sei, -Ja, det e godt å kom heim. Det e så du kjem heim. (Ler). Der lå vi som ungdomma når vi var på jakt. Og der har vi overnatta mang gang. Og så Bjøllåvatnet selvfølgelig. Sundvatna og Sørbjøllåvatnet på isfeske. Ja, e det e sånne faste stopp man har underveis. Når æ går aleina så går e jamt, hvis e ikkje bær for tungt. Men e sig jamt på. Men går du til Bjøllåvatnet, så stoppa du jo ved Djupvatnet. Og der e en bekk

med en kilde som du kan drikk vatn. Og det e så mye gode, kalde kilda ved Djupvatnet.

Følelsen om å komme hjem som Arne beskriver knytter an til Heideggers begrep om «dwelling», å bebo et sted (Edward Relph, 1976). Også fysiske elementer som en stor stein eller et landemerke kan få en betydning som gjør at man gjerne kommer tilbake dit heller enn et annet sted. Det kan ha betydning som den steinen man alltid hviler seg på, eller bergnabben man skuer utover dalen fra, før man går videre. Slike faste forankringspunkt er godt å komme til, som en venn man ikke har sett på ei stund.

Kåre forteller om en av sine faste steder:

Vi har jo en del faste kaffekokarplassa, blant anna når vi går til Storpåsk så har vi en liten smal dal med en liten bekk så vi kalla for kaffekokarbekken. Men forda om vi e kjent så e vi nysgjerrig. Du kan sjå små tegn etter de som har vør her. Det ligg historie her i alt ihopen som man ferdes. Og vi ser vel etter historia etter de som har gått her før.

På samme måte som eget liv skrives inn i landskapet, kan landskapet både ha egne kallenavn, tradisjoner og en slags biografi som skrives inn i jakt dagbøker, hyttebøker og fortellinger. Noen av informantene forteller at de skriver om natur, vær, snøforhold og skiftende årstider inn i ei værdagbok. Om det er lenge siden man har vært et sted, kan det være godt å høre om hvordan det står til fra andre som nylig har vært der. Kanskje viser dette til en form for omsorg eller forpliktelse for sted som ivaretas og pleies også når man ikke befinner seg der.

Gard forteller om steder inne ved Riebbivagge som har en egen betydning for han. Tidligere hadde han barna med seg på tur dit hver sommer. Nå er også barnebarna med, og hvert år reiser de innover på en ukestur med lavvo og telt.

Mine første fjelltura, det var ilamme slektinga av meg som låg i Tverrådalen. Så vi for inn til Riebbivagge, og etter hvert så har no det vært den plassen som vi har far til. Der ha vi no vært med barnebarn, og dem har no blitt så oppsatt på den her plassen, så de masa no på at vi må far dit. Ja, de har fått vært med fra de var bittesmå. Vi bar dem jo i bæremeis innpå Riebbivagge (ler). Jada, det e forskjellig. Ja, han kunne nu gå noen små stykka han eldstekaren, spring, men ellers så bar vi i bæremeis. Og det e jo langt innover. Man bruka jo nesten en...men vi gikk halvveis tror e, den første dagen, og så satt vi opp telt og så gikk vi resten neste dag. Vi har ikke syntes at det har vært noe strevsomt, for vi ha no.. det e klart man va jo ung da. Og det spilte ingen rolle om man bar både mat og utstyr for ei veke og så ha unga i bæremeis.

No har vi planer om å far i år innover og fesk. Før så var det så stor og fin røye men no har dem sett ut ørret der, så det er sånn overbefolka med småørret. Men, vi fær no først og fremst på tur. Vi lika terrenget så godt der inne. Også har vi no en plass kor vi bruka å slå leir, og så går vi tura i nærområdet. Ja, i heile Riebbivagge mot Bjøllåvatnet.

Ja, det e no da vi ha no hatt som hovedbase når vi har vært samla alle sammen, barnebarna og ellers. Det e her de er så interessert i å gå på tur, og ellers så er det nu selvfølgelig de her nære områdene innved Stolpvatnet og Tellingvatnet.

Gard sier ikke direkte at det er viktig for han at etterkommerne blir kjent med og lærer seg å være i fjellet. Han vektlegger derimot at barna maser om å få dra på disse langturene og at de gir mange fine fellesopplevelser for familien. Likevel er det nærliggende å tenke at barn og barnebarn som gjerne vil dra på langtur, har vært på mange turer i fjellet. Som alle andre, må barn vennestil og sosialiseres til å trives på fjellet og med denne typen aktivitet.

Gard forteller at stedet de drar til i Riebbivagge er stedet hvor han selv ble tatt med på tur av slektninger. En slik tur med småbarn krever en del utstyr og planlegging, og man må ta med mat, skifteklær, soveposer, liggeunderlag og telt, kanskje til og med bleier, for en uke i fjellet. Det er lett å forestille seg at en ukestur med småbarn kan være nokså strabasiøst, selv for en vant fjellmann. Gard toner ned dette, og legger isteden vekt på de fine opplevelsene og frihetsfølelsen ved å være på fjellet. Jeg fornemmer at dette betyr mye for han. Muligens kan man lese mellom linjene at fjellivet er noe Gard legger vekt på å føre videre, selv om han ikke uttrykker det med rene ord. Sett med en performativ tilnærming kan vi si at stedet ikke bare er, men også gjøres. Ved å innlemme barn og barnebarn i en kroppslig og levd erfaring av landskapet gjenskapes stedets mening.

Ifølge Tim Ingold (2000, i Jernsletten 2004 s. 51) er felles erfaringer knyttet til aktiviteter i et kjent miljø grunnleggende for at unge skal lære hvilken iboende mening som ligger i landskapet. Prosessen kan forklares som at de unge opparbeider seg stadig flere nøkler som låser opp nye lag av mening. Tradisjonell formidling av kunnskap dreier seg i stor grad om kroppsliggjort erfaring. Det er ikke så mye forklaring som kommentarer og fortellinger man selv må finne meningen i. En persons læring er en relasjonell prosess som skjer gjennom erfaring med landskapet og lærte skikker, verdier, minner og fortellinger. Det kan ses som en forhandling om en vei gjennom livet, heller enn en ren overlevering av kunnskap (ibid).

Arne forteller om at han gruer seg til den dagen han kanskje ikke kan dra på tur mer: «Nei. Det hadd blitt på en helt anna måte. Det e klart. Det e nesten så e grua meg til det, virkelig. Særlig i moltebærtida». Han forteller at når det er moltebærsesong er det kun moltebær han tenker på. Han er «søkkanes» glad i å plukke moltebær, og han har trødd på hver kvadratmeter av fjellområdene og myrene innover. Han forteller at i dag er det nesten ikke noen som plukker moltebær, sammenlignet med da han vokste opp. For Arne er blåbæra og molta både matauke, en smak av den hjemlige naturen, og en kilde til sunnhet og helse. Selv om han ser at de unge ikke er så glad i molta lengre, så håper han at det er noe som «retter på seg».

I tida e vokste opp så var det jo folk overalt som var og plukka moltebær. Sjøl ungan et ikkje moltebær. Men det kan hend det retta på sæ når dem blir eldre. Men det ser e no når e tar det fram og satt det på bordet. Jauda, de smaka på det gjør de. Men (ler) ja du verden. Ja men det e så trivelig å plukk moltebær. I fleire år så plukka e med venstrehanda. Det har e lagt me til, enda e ikkje e venstrehendt. Nei, men så plukka e mye blåbær, for no et e blåbær hver dag. Ei brødiskive på morran. Så det plukka e jo. Det må e ha et lager av. Blåbær og moltebær. Jakt og fangst.

Flere av informantene forteller at det er godt å ha en slags rytme i året, og kunne gjøre de faste aktivitetene som hører til årstida. Arne illustrerer dette ved å fortelle om en episode hvor han møtte en kjenning i moltebærmyra som spurte:

- Har du ikke feskatrøa med?

- Feskatrø? Nei i moltebærtida e e konsentrert om moltebæra- tenk ikke fesk i det hele tatt.

- Jau, e måtte jo ta trøa.

-Nei e ska no ikke far og bær på ei trø når e skal plukk moltebær. Aldri!

Blant deltakerne i denne studien trer det frem et bilde av enorme naturområder som de knytter mening til. Antakelig har dette sammenheng med den store variasjonen av aktiviteter de har holdt på med i sine liv. Store avstander, en allsidighet i bruken av naturen og en hverdag preget av nærhet til elementene, til arbeid og strev og en rikdom i naturopplevelser i det samme landskapet. Tilley (1994, i Andersen 2004) vektlegger erfaringene som mennesker gjør når vi opplever landskapet. De er ikke bare knyttet til øyeblikkets opplevelse men til erfaringer som er gjort over tid, og særlig erfaringer som deles med andre. Menneskelig

aktivitet skrives inn i landskapet, slik at myrene, trærne, berget, fiskevatnet blir til noe kjent og familiært. Hverdagslivets praksis i landskapet vekker en biografisk erindring om det som har vært. Å gå en skitur kan dermed være som å lese en tekst som man har lest tidligere.

For Kjell står helsa i veien for at han kan gå på ski eller dra på jakt. Han forteller at han likevel pleier å tenke på alle skiturene han har gått på. Landskapet er en del av hans indre verden.

6.3 «Gammeltida» er en del av landskapet

Det er noe helt spesielt med Bukkhågen. Noe magisk. Fiske, jakt og det, e veldig fint, men det e ikke det. Det e masse sagn og fortellinga knytta til stedet. Ei stemning. Å være her er som å være i kirka.

(Kjell)

Å være i et kjent landskap er noe annet enn å gå på tur et sted man ikke har vært før. Kjell forklarer at å bli kjent i et landskap er som å bli kjent med et eget univers. Et univers som er besjelet, med historier, gåter og spor som kan avdekkes. Spor i eget liv og spor fra farne tider. Noen steder har en helt egen stemning. Noe hellig ved seg, som gir en følelse av å være en del av noe større. Når man er der, er det med litt ærbødighet og omtanke for stedet og det som lever der, men også sporene fra det som har vært.

Kjell peker på en dyp eksistensiell forbindelse til Bukkhågen som er vanskelig å sette ord på. Det handler om det som har vært før, om minner og myter knyttet til landskapet, men også om sansemessige erfaringer som lys, lyder og lukt.

Kjells beskrivelse av hvordan det å komme til Bukkhågen er som å være i kirka peker på at stedet har en sakral eller hellig betydning. Flere av informantene i denne undersøkelsen artikulere et slags åndelig bånd til landskapet. Dette er i tråd med Relphs (1976) beskrivelse av 'unselfconscious sense of place' som en autentisk eller ekte stedsfølelse hvor forholdet mellom menneske og sted er gjensidig. Stedet er befolket med stedsånder og båndet til stedet er på et spirituelt nivå heller enn et fysisk (Relph 1976, s. 65). Å ha en autentisk stedsfølelse er å være på innsiden av, og høre til ditt sted. Subjekt-objekt forholdet er helt erstattet med en likeverdig relasjon mellom menneske og landskap.

Kari sier at hun tror de som lever i dalen har en veldig respekt for naturen. Hun forteller at i hennes familie pleier de å takke for seg når de går. «Det har vel nåkka med respekten for at vi ha bruka den plassen».

Kåre beskriver noe av det samme. Han forteller at noen fortsatt følger gamle skikker og nevner en av sine omgangsvenner: «når vi feska og han får fesk, så forlet han gjerne ein fesk med takk for det fesket han har fått. Ja, det har med.. altså det er nåkka som e videreført for å sei det sånn.»

Informantene legger vekt på å videreføre tradisjoner, ferdigheter og etisk riktige handle og tanke sett fra tidligere generasjoner. Det å legge igjen en fisk, eller takke for seg viser til en dialog med en åndelig kraft i naturen. Dette er i tråd med samisk religion hvor det er vanlig å ofre til offersteiner. Slike steiner kan oppfattes som råderer eller guden over fisken.

Jernsletten (2004, s. 55) peker på at det finnes mange fortellinger om at offersteiner som har blitt ødelagt fører til dårlig fiskelykke. Det kan tolkes som at det er selve guden som blir fjernet og at fisken samtidig blir borte. Dårlig fiskelykke kan også være en reaksjon på brudd på naturens skikk og bruk. Også andre arktiske urfolk er opptatt av å følge nedarvede skikker og en respekt for dyrenes sjel (ibid). Selv om ingen av mine informanter uttrykte en religiøs overbevisning, kan det se ut som at enkelte praksiser som er forbundet med gammel tro, likevel videreføres.

Arne forteller at han ikke vet om han har samiske forfedre, men at dalens samiske historie likevel er viktig for han:

Det har no ikke nån betydning. E e no den e e uansett. Men ta vare på tradisjonan og fortellingan, det e jo viktig. E bruk no å fortell ungan når vi går at nu må dåkker høyr godt etter ka e sei.. og nu har æ prøva å fortelle opp og opp igjen. Men e var ikkje så interessert i gammel tid når e var unge. Det var jo da en skulle ha spurt mens de gamle levd. Ka du tru kor e angra no at e ikkje kunne ha spurt mer. Men det va ikke interessant. Men no har både e og (nevner en sambygding) funnet ut at vi skal fortell vårres unga, sånn at de kan før det videre. Og no e de ivrige i skog og fjell, med elgjakt og fesk.

Det gir en forbindelse til gammeltida, det e klart. Han (nevner en sambygding) bruka å si det om nån som ikke kan- de e historieløs. Og du skal jo ikke va historieløs. Det e om å ha med historia. Det e absolutt nåkka e prøva å ta vare på. Å les og lytt og så husk ka som bi sagt. Den evnen den har e hatt sia e var unge. Bli det sagt nåkka så huska e-det beit se fast. Og det e ikkje noe stor bør å bære på, kunnskap og lærdom. Og lytt og spiss øran og hør ka de gamle sa. Jauda, her var jo mange ta de gamle her som kunne fortell.

Gjennom samtalene med informantene fremgår det ikke noe klart skille mellom landskapet og menneskene som har levd her før. På mange måter kan det se ut som at dette oppleves som to sider av samme sak. Kanskje er det riktig å si at landskapet knytter sammen fortid og nåtid. Minnene, sporene og fortellingene om gammeltida kan leses i landskapet her og nå, i barken på furua, i arran og i hellere. Slik gir ferdselen i naturen et nærvær til fortida.

På spørsmål om steder og natur trer det frem detaljrike fortellinger om mennesker som har bodd og virket der, og om sporene som det fortsatt er mulig å finne hvis du vet hva du skal se etter. Dette kan tyde på at informantene definerer seg som en del av et fellesskap som også inkluderer historiske personer og hendelser. Kunnskap om landskapet er kunnskap om menneskene som har tatt landskapet i bruk.

Historisk har det vært en forståelse av at det finnes både åndelige makter og skrømt i fjellet. I samtalen med Kjell kommer han inn på ideen om guder i landskapet, men uten å utdype det nærmere. Det har imidlertid vært lett å finne et utall sagn og skrømhistorier knyttet til bestemte steder i Tollådalen. Fra gammelt av har det blitt sagt at du kan høre barnegråt ved Hultergammen og at ved Krukki må du regne med å treffe på lappen som går igjen.

Kari sier at hun kan fornemme om et sted har en god eller dårlig stemning, akkurat som ulykkelige hendelser i fortida kan henge ved enkelte plasser i naturen: «Ja, og så kjenn man jo om det e en god eller en dårlig plass å vær på. Du fornem at her e det godt å vær. Men du kjenn andre plassa at her er det nærmest uhyggelig å vær»

Fortellingene som er knyttet til Tollådalen inneholder både viten om naturen og råd om hva man bør være forsiktig med. I møte med både naturkrefter og uhell kunne det også være en fordel å kjenne til noen gamle regler.

Kjell forteller at en gang han hadde vrikket foten på en fjelltur, var det en slektning som sa «kom skal du få høre vre'ordan». Disse ordene var en del av datidens magiske tenkning, og kunne kurere denne formen for skader. Vredordene ble lest over en ulltråd eller over litt tjære. Ble de lest over tjære skulle en ulltråd dyppes godt i tjæra etterpå og vikles rundt det sykes stedet. Kraften forsvant hvis mange fikk vite om det, derfor kunne man bare fortelle denne til en person. Selv om Kjell ikke gjenga ordene,

fant jeg de nedtegnet i boka «Farne tider» sammen med blant annet formler for å stemme blod, kurere verk, og helbrede dyr (Eriksen, 158, s. 121).

Vre'ordan

Jesus red over en dyrebar hei

Hesten snåva og foten ræna

Så lægde jesus foten sin med bein over bein

Me senn over senn (sener), med kjøtt over kjøtt

Me hud over hud

Me de tre hellige i navnet: Gud fader, sønns og

Helligånds. Amen

Kjell forteller at det var folk i bygda som i tidligere tider var kjent for å kunne stemme blod. Ifølge Eriksen (1958) ble gjerne folk som kunne stemme blod budsendt dersom det var skjedd en ulykke. Det ble sagt at noen også hadde evnen til å vite på forhånd om noen kom for å be om hjelp. Det vanlige var at de som kunne stemme blod ikke kunne gjøre det på seg selv, og den som skulle lære bort kunsten, måtte lære den bort til noen som trodde på den, ellers var det virkningsløst. Lærte man den bort til noen som var eldre enn seg selv, kunne man tape evnen til å stemme blod (Eriksen, 1958, s.124).

Blodstemme-regle

Blod stemme

Jesum illum

Blod stillet stat

Som jomfru maria (marja)

Magt stat

Gard jobber aktivt med å få tak i historier fra hele kommunen som ikke er nedtegnet, og snakke med personer som har fortellinger fra sine foreldre og besteforeldre. For Gard er det viktig å dokumentere disse fortellingene for etterslekta slik at de kan bli kjent med de som

levde her før. Felles for mange av de jeg snakket med er at de samler gjenstander fra gammeltida. Det kan være verktøy, klær og utstyr eller ting som dukker opp når de går på tur i fjellet. For eksempel en skitupp etter en sameski funnet i Stallogrop-bekken, eller gjenstander som skal stamme fra Hultergammen. Flere av informantene jobber med tradisjonshandverk, restaurering av gammer eller brenning av tjæreved.

Det ha jo vør masse tjæregrøv her. Det e jo et utall her rundt omkring. Det har e vøre med på i mange år fra e var liten pøyk. Sønnan mine har vør med og spika. Vi har jo snakka om at vi sku ha tatt oss på tak og laga ei mile igjen.

(Gard)

En av gammene Gard har restaurert tilhørte opprinnelig hans oldemor, som var flyttsame fra Arjeplog. Hun bygde den permanente gammen etter at hun ble enke. Hun hadde fem barn og noen rein, men fikk hjelp av en svoger og døtrene hans som var tjeneste-taus. Etter hvert var det så mye rovdyr og ulv at hun måtte gi opp reindriften.

Gard sier at bestemoren fortalte en del om det samiske, men at i ettertid har de ikke snakket så mye om det. Men han husker fortsatt noen samiske ord på landskap og natur som han forsøker å videreføre. Han opplever at både samer og ikke-samer har det samme nære forholdet til naturen.

E huska ho kom med sånne samiske ord, så det ha e no prøva å mintes. Både på fjell og sånne ting og her i terrenget og det veit e vi no bruka men ellers har de ikke vært tradisjon at det har vært lagt sånn vekt på at vi va samisk. Vi har jo en av de plassan vi bruka å vær innpå Riebbivagge, der e det en plass som heter Sælbma det er en fjelltopp. Der bruka vi det navnet. Så e det ei senkning her som ho kalla for juta-.. og litt lenger bort så e det ei forsenkning og det er for "innerjuta". Det er vel en sånn forsenkning i terrenget, en liten dal.

Når han er på tur pleier Gard å se etter forskjellige uvanlige ting i naturen. Han tar gjerne bilder av spesielle naturfenomener eller formasjoner, eller tar vare på greiner eller steiner. Kåre og Kari er opptatt av å registrere samiske kulturminner i fjellet. Disse skrives ned og koordinatfestes, og etter hvert har de fått kartlagt store deler av dalen. Kåre har i mange år skrevet ned og formidlet samiske fortellinger og skromthistorier. Han forteller at han har hatt stor glede av å bo så langt unna folk, fordi det har gitt han tilgang til den rike fortellertradisjonen:

I bygda hadde de strøm og andre goder da jeg var ungdom, og det kunne nok ha vært et savn til tider. Men i dag så ser æ på det som en berikelse. Da tenk e ikkje minst på alle de historiar som ble fortalt som e fekk med me. Har bestandig vært kjempeglad i dalen og naturen, og historiar her fra skog og fjell. Nu sei e at det var en berikelse å voks opp uten strøm, vei og telefon. Da fekk e med me når de gamle fortelt og formidla historie.

Fjellfolkenes praksis i naturen er i tråd med Edward Relphs (1976) betoning av hvordan steder skapes og gjenskapes gjennom minner, myter, ritualer og hverdagens gjøremål. Vi ser at stedene bærer i seg fortellinger som inngår i et felles symbol- og meningsunivers for de som hører til her. Som Kjell uttrykker det, landskapet er besjelet, med historier, gåter og spor som kan avdekkes. Gjennom formidling av landskapets fortellinger, og gjennom å la barn og barnebarn erfare, oppleve og «gjøre» stedene, fører fjellfolkene denne kunnskapen videre. Slik tas også de unge opp i et landskapsfellesskap som er mettet med mening. Fortellingene knytter ikke bare menneskene til landskapet og menneskene som har levd her, men innvier også deltakerne i et sett med verdier og normer.

6.4 Kunnskapen sitter i kroppen

Å - ja, det lærte man i oppveksten. Og foreldran, de forklarte jo. Du vet, de har jo levd i naturen selvfølgelig, og lagt merke til de forskjellige værmerkan. Så det der det ha e fått med meg fra barnsbein. Å lær å sjå i været som vi sei, og tolk ka det kan bli, og forutse det. Og det er jo å sjå terrenget an. Spesielt om vinteren, å sjå kor det kan være farlig å gå i at det kan vær skavla og gå snøras og sånne teng. og kan vær heng-skavla som du kan gå utfor og det får man vær påpasselig med.

(Gard)

Gard forteller om hvordan kunnskapen om landskapet og det å «sjå i været» sitter i kroppen. Det å lese vær og tegn i naturen er ferdigheter som man lærer seg, og som man egentlig ikke tenker så mye over. Det handler om en slags kroppslig forbindelse mellom han selv og elementene i naturen, skyer, drag i lufta, kvaliteten på snøen. Gjennom observasjon som nærmest er ubevisst har Gard en kontakt med landskapet rundt seg. Det gjør han i stand til å lese hvordan han må gå for å ferdes trygt og foreta gode vurderinger. Denne formen for kunnskap krever en kontinuitet og øvelse over tid i bestemte områder, terreng eller klima. En

slik kroppslig kunnskap handler også om flere ting. Å lære seg å se rypa eller gaupa, er ferdigheter som må trenes på og som til slutt bare er en del av deg.

Når e begynt å jakt, eller jakt.. e var nu med han pappa oppi knabben her og da så vi etter ryp til å begynn med. Men plutselig så small det. Æ mått lær mæ å sjå rypa på barmarka. Det var trening. Og seinar så blei det no beir. Så æ har jakta mye. Tre jerva har e skutt her på hytta så e har, og så en del gaupe har e skutt, og jakta elg.

(Arne)

Hvordan du går i terrenget, skigåing, jakt- alt dette er en form for samspill mellom menneske og natur som både bygger på en erfaring, men som også bærer i seg en overlevering mellom generasjonene. Når du er en vant moltebærplukker så tenker du ikke over hvor du går, hvordan du beveger deg over myrene, eller hva du ser etter. Det går av seg selv og er en form for taus kunnskap man først blir bevisst på dersom er sammen med noen som ikke har denne samstemtheten med naturen. Som Yi-Fu Tuan (1974, s. 11) påpeker tar vi inn landskapet med alle sansene samtidig. Det er kolossal mengde med informasjon som potensielt er tilgjengelig. For mennesker som lever i nær tilknytning til naturen kan snøens kvalitet og måten den legger seg i landskapet, følelsen den gir under foten, vindretning, is, luftfuktighet, lys gi kroppen en form for før-refleksiv kunnskap. Fortellingene til informantene resonnerer godt med Maurice Merleau- Pontys kroppsfenomenologi, og sammenligningen med hvordan en organist installerer seg i et orgel, og nærmest blir en del av det. Molteplukkeren innstiller både blikk og kropp til landskapet mens hun løper over myrene, når skiløperen renner ned fjellsiden er det i et ubevisst samspill med snø og føreforhold. Også mer bevisste og prosessuelle ferdigheter er en del av en kroppsliggjort habitus. Jeg fikk være sammen med Arne ved tjæremila. Over bålkaffen forklarte han detaljert om tjærebrenninga som han har drevet med i en del år. Tjærebrenning er en komplisert prosess som innebærer spesialistkunnskap, og Arne har god greie på det han holder på med.

Æ har brunn mange, mange ganga. Men tjæreveden tok e opp her oppe. Men det e ikke bare tjæreved. Du skal jo ha never som skal ligg under. Du må løype never på våren. Og den erfaringa e har er at bjørka ho løyp best etter sankthans eller månedsskiftet juni/ juli. Så skal ho legges i press, så ho blir flat, og så må du da velg ut så det blir tett så det ikke blir høl i ho. For det blir som når du tekk et tak. Under tjæreveden skal det ligg never, så tjæra skal renn på nevera og så ned i skåla som vi si- i midten. Og så ut i ei tro under. Det kan du sjå når vi e ferdig her.

Ja det e som ei tretto som går ut. Og så skal det torv til. Masse tørr og fin torv som du skal dekk på – ellers så brenn du opp tjæreveden. Så blir det ikkje tjære ta det.

Prinsippet med ei tjæremil, det e jo det at det skal brenn en glo dunge oppå torva her og så skal varmen gå inn i grøva og så press ut tjæra, så ho renn ned på neveren og så ned og ut. Det e jo det som e prinsippet med hele tjæremila. Må ikkje få åpen varme. Hvis det blir svart røyk, da må du legg ei torv på for da brann du opp tjæra. Å, det var så nøye med det her å pass mila. Det var folk hele tida- det e klart hele døgnet, flere døgn kunne det ta å brenn ei sånn. Så det måtte byttes på det. Og det var jo enkelte som var peika ut som spesialista.

Arne forteller om en spesielt god tjærebrenner som dro fra «grøv» til «grøv».

Til slutt så var han så utsleten.. hmm. (ler). Det har han fortelt mye. Men han var en spesialist. Fekk du han så var du garantert å få et godt resultat. Men det var mange. Også en som bodde i Tverrådalen han var jo også kjent. Men, basen mått vær dersærlig i starten. Når du kom lenger uti så går det lettere.

Jada. Han (nevner sambygding) han sa det at de brant alltid mens det enda det var litt lys så ikke natta var så mørk. Så det var nok første halvdel av august. Og så mått det vær stilt. Ikke et vindpust, sånn som no. Da kalt vi det for å være fyråstilt. For blei det vind så kunn du blå bort alt, bli ødelagt alt. Og vi ha jo ikke nå langtidsvarsel å høyr på som vi har, så det måtte de bare sjå an. Det var liksom kveldan når det roa sæ ned, så fyra de. Og det var mye som stod på spell når det var ei stor tjærgrøv. Det var heile årsinntekta. Ho låg her, i tjærgrøva. Og vesst det der klikka så var de ille ute. Nei det gikk no bra selvfølgelig, de fleste gangan.

Arne uttrykker en form for stedsspesifikk kunnskap som noen av de gamle tollådalningene har, og som først og fremst har en verdi akkurat her. I disse bestemte omgivelsene har denne kompetansen en symbolsk betydning. Den er opparbeidet gjennom generasjoners slit i landskapet, og gjennom overlevering fra foreldre og besteforeldre. Arbeidet med tjæremila gir stedstilhørighet og en følelse av kontinuitet. Det er en langsom og møysommelig prosess som også innebærer mye forarbeid. Han må leite over hele dalen etter fururøtter, og det må løypes never. Arne beskriver hvordan også bjørkebarken har vært tatt i bruk i tidligere tider:

Når du laypt never så tok du jo vare på nevera selvfølgelig. Men så tok du også vare på barken på bjørka. Ja den så e under nevera det e jo børsk. Den klept vi av på våren, når han løypt godt. Det gjorde alle her. Og det var store lag med børsk, som vi sa. Og når han var tørka på sommeren, så braut vi han sunn oppi ei tønne og så tok vi en spade og stappa han til han ble helt sunn. Og så fylte vi han i sekka. Og det ble solgt bark. For det bruka feskeran når de barka garn. Så vi fylt i store sekka og så sydd att. De som dreiv butikk de tok imot børsk. Men det nøtta ikke å løyp no. Det må jo vær når ho slepp. For å bark garn så mått du jo ha børsk. Ja ikke bare garn, men skinn og. Men e minnes han pappa han barska en gang en hestku, og det gjorde jo vel alt folk. De barska jo skinn for å sy sæ kommaga. Eller lær da. Og e huska bare vi hengt hestkua i

Gammåga (elva) utpå våren, førr at håran sku slepp. Og så tok vi ho heim. E var jo ikke så gammel da. Og skrapa av all håran. Ja, det var nu en viss prosess. Den måtte skrapes rein både på undersida og oversida. Og så ned og i et barskakar- der ha vi bjørkbark. Og så ha vi salt oppi og. Men blandingsforholdet ska e ikkje sei. Men ho lå no oppi der, og så var han smått og snudd på ho. Og så var han og skar i ho for å sjå kor langt inn at ho var barska. Og til slutt når ho ha li der kanskje i flere vek- så tok han ho opp og spila ho på en vegg. Over låra der, der tok han og skar ut te kommaga. Liksom kjolen til kommagan. For det var det tjukkeste læret. Og han sydd jo kommaga i alle himmelretninga. Og onkelen min, broren hans pappa satt heile vinteren og sydde kommaga. E minnes denne svarte bekatråden. De laga jo tråd sjøl, og sydd. Kommaga var ikke finsko, det kan e ikkje minnes. Men ja, alle gikk mer eller mindre med kommaga.

Arnes fortelling om utnyttinga av bjørkebark til preparering av lær til kommager, viser at samisk tradisjonskunnskap også ble tatt i bruk av resten av innbyggerne i dalen. Norske og samiske øverdalinge lærte av hverandre, samarbeidet med hverandre og var avhengige av hverandre. Selv om mye kan ha vært forskjellig, indikerer beretningene at det er, og har vært, et sterkt fellesskap i dalen. Dette kan kanskje også være med på å forklare hvorfor den samiske kunnskapen, historien og bevaringen av gammer og andre kulturminner ser ut til å være viktig for både norske og samiske fjellfolk. Felles for de alle er at de, som Nergård (1994) formulerer det, har vært tidløst til stede i en års- og døgnrytme og et samspill med naturen som har preget dalen så lenge det har bodd folk her. Den gjensidige avhengigheten av hverandre har vært en livsnødvendighet. Arne forteller at selv myrgraset var noe de utnyttet i husdyrholdet. De slo gras på sommeren, tørka det og lagra det i hytter, og dro det hjem på kjelker når det var skaresnø på vinteren. Han peker innover mot Djupvasslia og forteller:

Langt innover var det utmarksslåtta, på myran. Og dro heim på kjelke på vinteren. De mått jo skrap ihop for til dyran, for å berg se. Så derfor så e jo fleire hyttj så vi sei i Beiarn, innover. Nákka har ramla ned, men det står no ei der oppe så vi kall litjhyttja, Så e det ei i Vassålia herut. Men det har stått mange så e ramla ned. Ja, for det graset som voks i myra og i skogen i Djupvasslia, det e kolossalt frodig om sommeren. Om det var så mye næring i det, det veit e no ikkje. Men når det var skare på vinteren, så var det kjelken fram, og så dro de det heim. For hadd de ikkje hatt fjøs så hadd dem ikkje overlevd. Det var jo fjøsen som berga dem. Hadd dem et par kyr, så vart det melk, laga ost, koka gomme.

Nergård (2006) vektlegger at naturen aldri er fri fra menneskelig aktivitet eller interesse. Et terreng er alltid opptatt – fylt av ulike virksomheter som utøves på de samme stedene.

Nærheten mellom menneske og natur nedfeller seg ikke bare i en bestemt forståelse av naturen, men også av en bestemt forståelse av forholdet mellom utøveren av en virksomhet, og landskapet som den utøves i. Denne bevisstheten omtaler han som terrengets sjel. Nergård bruker begrepet 'dobbel blikk' for å illustrere hvordan reingjeterne både ser terrenget med de begrepene som er bygd opp av praktisk erfaring, samtidig som de ser terrenget med en sjel som lagrer tidligere generasjoners erfaring i landskapet. Dette er en spirituell dimensjon i gjeterens landskapsforståelse. Den praktiske og spirituelle forståelsen av landskapet er to sider av samme (Nergård 2006, s. 99).

Nergårds perspektiv lar seg godt kombinere med Maurice Merleau-Pontys kroppsfenomenologi. Slik kan man tenke seg at terrenget og landskapet er befolket av menneskene som virker i landskapet, samtidig som terrenget veves inn i menneskene i form av en kroppsliggjort, taus kunnskap. For fjellfolkene i Tollådalen er det en allsidighet i kunnskap, erfaring og bruk av terreng som peker mot en gjennomgripende forståelse av terrengets sjel, for å bruke Nergårds begrepsapparat. De kjenner hver myr, sti, bergnabb, bekk og skrent til alle årstider og værforhold, både gjennom egne erfaringer og praksis og gjennom kunnskap om gammeltida.

6.5 Å bevare forbindelsen til et hjemlig landskap

Gjennom å ta vare på stedsminner, kjøpe tilbake land og bygge opp igjen det tapte er det mulig å ta vare på det som oppleves som verdifulle relasjoner til bestemte steder. Flere av informantene var ivrige på å restaurere og bygge opp igjen gammer, ivareta arran, og katalogisere kulturminner og spor i landskapet. Gard forteller at han kan lengte og kjenne savn etter et spesielt sted i fjellet når det er lenge siden sist.

Når det går ei stund, så kjenn man da. Når e har lyst til å far tilbake til forskjellige plassa så e trives på i naturen. Og når man kjem se på forskjellige plassa så føl man jo virkelig en indre ro. Slappa av, og nyt. Man føl se jo veltilfreds, særlig hvis været spilla på lag.

Ja, du kan godt sei at naturen blir en venn. det e jo klart.

For Kjell er det et savn at han på grunn av helsa ikke lengre kommer seg på fjellet. Om det er bare en ting han skulle ha gjort, så var det å få et gjensyn med mange av de stedene han liker å være på tur. Å ikke kunne dra på tur lengre oppleves som et tap eller en sorg. Kjell liker godt

å få høre om hvordan det står til med både vær og snøforhold, mengder bær i marka, rype og dyrespor.

Flere av informantene uttrykker en form for forpliktelse overfor landskapet, og et ønske om å ta vare på det som er og har vært. Nasjonalparken sikrer at naturen og landskapet et vern mot naturinngrep, noe som er viktig for informantene. Likevel er det noen spenninger og motstridende syn på restriksjonene knyttet til nasjonalparken og verneområdene. Kåre forteller at selv om denne statusen hindrer vannkraftutbygging og andre naturinngrep som ville ødelagt naturlandskapet, så kan restriksjoner på motorisert ferdsel samtidig være til hinder for at de som hører til i dalen skal kunne få slike gjensyn med viktige steder, eller fortsette med tradisjonshandverk. For å illustrere dette forteller han om en gang han hadde med seg en eldre sambygding på scooter slik at hun skulle få et slikt gjensyn med et bestemt sted en siste gang. Denne turen hadde fått et etterspill, fordi han hadde så vidt vært utenfor den avtalte løypa. At regelverket skal være så vanskelig også for de som bor i dalen og hører til her, oppleves urettferdig.

Arne forteller at han i mange år kjente et savn etter landområdet og bruket til slekta som hadde vært på fremmede hender i femti år. Til sist fikk han kjøpt tilbake eiendommen:

Så fikk e skjøtet og alt i orden på Beverholmen, og da ha e fått tilbake alt. Og da sa e, no har e samla alt til et rike. Da ha e alt som var starten på heile slekta mi. Nei det gjekk så kjempegreitt. Synd var det at han pappa døde året før. Han fikk ikke opplev det. Han angra så dyrisk på det her, og så var jo husan solgt. Det er Tollådalens finaste plass. E kalla det no for me sjøl for Colla Bellas høyd (Evert Taube referanse). Det e så fint her oppe, en sommerkveld her e helt ubeskrivelig etter mitt syn. Og de fleste som kjem, de sei det samme.

Fekk nøkklan i handa. Og for opp hit. Og e bruka å si det til de som e med me: stopp på trappa så skal dåkker gjør korsets tegn før dåkker kan gå inn. (ler) Men e kunne låse meg inn, og det var et stort øyeblikk. Du verden. Så vi restaurert det. Det uthuset frampå bakken, det var jo i ferd med å ramle ned. Det tok vi året etter. Men vi klart å berg det. Og no har e tjærebredt 2 gong. Du ska sjå når du kjør utover det står frampå kanten. Og det var nesten ramla i bita. Måtte hogge nytt tømmer og la inn. Men det ble no bra. Lagt nytt torvtak på, never og alt. Og så bredt da skikkelig med tjæra.

Pappa sa bestandig –når nåkka sku gjeres, så ska du gjer ting ordentlig. Han brukt å si at nåkka bare var helpa ihop. Han var nøye med det han gjorde. Tenk på ka de gamle kunne.. e gremmes. Altså- på en generasjon så e alt borte. Han arbeidd ski, sydd kommaga, all hesteredskapen, slede, han arbeidd alt! Han sydd se en selskinnsvest utav et selskinn. Han ha en gammel vest som han spretta opp, og så la han på og tegna opp. Og så sydd han vesten med sånt fint, tynt lær i knappholan nedigjønna, og

lomme. Den bruka han. Han Bastesen sku ha sett den (ler). Han var før han Bastesen, med den selskinnsvesten. Men no e den borte for evig. Han arbeid knivskaft, slire, snareøksa ho heng i litjhuset der så han brukt å heng i beltet når han var på snarefangst. Da ha han ei lita øks så han bruka.

Både beskrivelsen av hvordan det var å komme inn på bruket for første gang på femti år, og skildringen av arbeidet som er utført viser at Arne har en stor kjærlighet til hjemstedet. Det opplevdes som et tap at landområdet og husene tilhørte noen andre over så mange år. Arne fremhever flere ganger i samtalen at det er her slekta hører til. Det betyr mye at han nå har fått samlet eiendommene til «et rike», og han er nøye med å ta vare på stedet i tråd med den fliden og nøyaktigheten som faren la ned i alt sitt arbeid. Man kan også ane at tjærebreinga har en særegen betydning. Arne viser til en form for eksistensiell innenforhet, som ifølge Relph (1976) skaper en forpliktelse for å ta vare på stedet. Relph (1976) hevder at stedene vi er tilknyttet utgjør «fields of care», en kontekst som rommer en multiplitet av erfaringer som fremkaller en forpliktelse og omsorg.

Å bry seg om stedet er å ta ansvar for å respektere stedet, både for sin egen del og for hva det betyr for deg og andre. Heidegger omtaler denne forpliktelsen og ansvaret for «sparing». Begrepet viser til det å la ting, eller i denne konteksten, bosted og landskap, være slik de er. Å anerkjenne stedets væren er å ta vare på det gjennom skjøtsel, kultivering og vedlikehold. Gjennom denne formen for omsorg for sted kan stedet som «hjem» realiseres. Å ha et hjem er å bebo det, «dwell». For Heidegger (1971, i Relph 1976, s.39) er dette selve essensen i den menneskelige eksistens, og det grunnleggende elementet i «being».

Både Arne, Kåre og Gard forteller om endringer i naturen som fremkaller et savn, enten det er snakk om fiskevatn hvor det pleide å være stor røye, eller rypebestanden som har gått nedover.

E veit bare at på våren når du gjekk ut så kakla det overalt, no e det stilt. Det e jo når ryp det e det. E e no veldig spent på den måren som e tatt ut. I år var det jo ikke lov til å jakt. E håp at det kunne ha fortsatt noen år til. At vi kunne ha bygd opp stammen. Men vi veit jo ka det e som styr det her, det e jo penga. Statsskog og penga. E jakta ikke lenger. Det e ha drevet med det e jo fjellrypejakt. Og det e jo enorme fjellområda. Men så kan du jo også spekuler på koffer e det ikke mer fjellrype.

(Arne)

Tuan (1974) fremhever at lengsel og kjærlighet for et signifikant sted er et velkjent motiv for mennesker. For den som tilhører et sted kan ikke fjell, bekker, vatn, fugle- og dyreliv, boplasser og landområder reduseres til vakre naturskjønne områder, eller en fin utsikt. Nedtegnet i landskapet er håndverket og de historien om livet og gjerningene til de vi har kjær. Stedet kan ses som et levende, eldgammelt slektstre. Å erfare at stedet endres, at man mister tilknytningen til det ved at landområdene havner på fremmede hender, eller å ikke kunne besøke det mer kan oppleves som å tape en del av seg selv. Biologen Sigmund Hågvar (Buer 2020) omtaler vemodet ved at naturen endres, eller at man taper hjemstedet som natursorg, økologisk sorg og stedstap: «Stedstap heter det når du mister et sted du er glad i. Sorg heter det når fortvilelsen setter seg som en klo i ditt indre» (Hågvar 2019). Fortellingene til informantene vitner om en sterk kjærlighet til naturen og landskapet. Kanskje er det ikke så unaturlig at vemod og sorg ledsager et tap av stedet.

6.6 Om seighet og styrke- det ble et slags folk utav oss og

Et karakteristisk trekk ved arbeidet i dalen, slik det beskrives av informantene er at det i stor grad utføres kollektivt, det består av mange ulike oppgaver som er like viktig. Bekrivelserne av kvinner og menn viser at folk blir bedømt ut ifra sine ferdigheter og ikke utfra kjønn. Mange historiske kvinnelige skikkelser blir beundret for alt de stod ut, for at de har maktet å overleve mange barnefødsler og slitet for å få mat på bordet. Til tross for ulikheter i etnisitet og kanskje også trosforskjeller mellom samiske og norske innbyggere kan det se ut som at arbeidsfellesskapet og skjebnefellesskapet som ligger i det å være så avhengig av naturen, for en stor del opphever en del av forskjellene. Fortellingene til folkene i dalen viser at fysisk arbeid, seighet og styrke er en viktig del av fjellfolkenes selvforståelse. De vitner også om en glede i å jobbe ute og greie seg selv. For å overleve i dalen har folk vært nødt til å være hardføre, kløktige og nevenyttige. Det handla om å klare seg fast og benytte alt som naturen gav, som en av informantene uttrykte det. Arne sa det slik: «E kan bare tenk me til kor i verden de overlevd. E ha spekulert mye på det»

Intervjuene viser at verdsetting av hardt arbeid og praktiske ferdigheter må forstås som en viktig del av øverdalingenes identitet. Et eksempel som kan tjene som bilde på dette, men også på fellesskapet mellom norske og samiske fastboende, er Arnes fortelling om bestefaren som bodde på Beverholmen i starten av 1900-tallet:

Så han levd stort sett her. Storparten av sitt liv på Beverholmen, men med ei arm. Og spika tjæreved, og tok opp tjæreved, og dem fikk 9 unga bortpå haugen her borte. E forstår det ikke sjøl kor det gikk an å overlev. Og han kunne jo ikke sett snare med bare ei arm. Det gjorde ho besta. Det e en gamle her borte, og ei samekjerring som hete Anna Greta bodde der. Ho var fra Arjeplog, og var jo gift med en så de kalla børs-Nils. Men de blei nu skilt, så ho bodd aleina der. Og selvfølgelig spesialist på å sett snare. Og han pappa sa at det var ho Anna-Greta som lærte han å sette snare, så han ble og spesialist. Nei, han bestefar, det har e sagt, han var nok som Hamsun sin Isak Sellanrå.

Vi ser her et bilde av Tollådalingen som visste å greie seg. Som gjennom felles arbeid tilpasset seg et liv i fjellet. Hamsuns karakter Isak Sellanrå som Arne sammenligner bestefaren med, lever i naturen, av naturen. Vi kan ane en beundring for både kvinner og menn som står på og jobber, og opparbeider seg praktiske ferdigheter. Samtidig indikerer fortellingen en stor glede i strevet. Beverholmen var et sted hvor også det guddommelige fins. Arne siterer et vers fra Evert Taubs «Farmor Løvgren», og forteller at beskrivelsen av Løvgren også kunne passe for bestefaren:

«Där slet han i sin djungel med halländsk energi, och odlade den himlajord som han nu sover i» For han bestefar så var beverholmen himlajorden. Der la han ned sitt-storparten av sitt arbeid. Og der trivdes han. Og han blei firogåtti og ho besta ble åttiätte. Fresk bestandig.

Forståelsesrammen av hva som er viktige normer og verdier kommer også til uttrykk i en artikkel i Nordlands framtid 18. april 1979. Her finner vi en hyllest til 90 år gamle Ole Sætermo, skrevet av Osvald Tollåli. Han forteller om en arbeidsom hedersmann fra Beiarn som vokste opp som den sjuende i en barneflokk på ti. Som mange andre måtte Sætermo tidlig ut i arbeidslivet som skogsarbeider. Jobben besto av å hugge favnved «for harde livet» som ble dratt ned til elvebakken og stablet for måling. På forsommeren ble veden kastet i elva og fløtet ned til Moldjord, hvor den ble stablet på nytt. Han arbeidet frem over 40 tjæremiler, og brente både dem og mange flere til folk i bygda. Han ryddet og etablerte et bruk med sau og kyr, og dro på jakt for å spe på til husholdningen. Dagfangsten kunne bli stor, men rypa ble betalt med 60 øre pr stykke, så det var ikke noe å bli rik på. I vinter, forteller Tollåli, har 90-åringen vært mye opptatt med snømåking for å holde rent til de andre på gården står opp.

I denne beskrivelsen kommer idealet om arbeid og det å stå på, tydelig til uttrykk. Skildringen av Sæthermos praksis gjennom et arbeidsliv, og at han sørger for å være til nytte ved å stå opp

før resten av gården og måke snø, vitner om en forståelsesramme for hva det vil si å være skikkelig og ordentlig.

Gard forteller at han mange ganger lurer på hvordan folk greide å overleve i Tollådalen før i tiden:

De levde jo i pakt med naturen og det va alt han hadd å gje i frå seg de levde utav. Høsta av bær, feska og jakta til livets opphold. Og de tok jo ut ved i skogen til brensel, og de bruka jo da som naturen ga. Ellers så var det jo ikkje så mykje. I gammeldaga så var det jo langt til Beiarbygda, og butikkan de var jo helt nedpå Moldjord. Det var jo dårlig bru, så det var no å gå. Og så kjørte de no med hest, store melsekka så de har no et halvår med mel og sånne ting. Det var jo ikke bare å springe på butikken i gamle dager.

Ranværinga, de kom jo først øverst i Beiardalen og så bosett seg i Blåmolía og så her. De kom fra fjellgårdá fra øverst i Rana-bygda så de var jo vant med å bo høyt og avsides. Og det e jo klart det var jo selvfølgelig noe rikdom av skog, og nært både jakt og fangst, for det var jo det de levde utav. Inntekt fra jakt, fangst og skog selvfølgelig.

Informantene tegner et bilde av et hardt liv for de fleste i bygda. Forbildet eller idealet om hardførhet og seighet var nok de samme også i andre deler av Beiarn. Likevel fremstår livet for øverdalingene som spesielt barskt, nettopp fordi avstanden ned til bygda er så stor. Strøm og vei fantes ikke før på slutten av 70-tallet. For ungene i dalen ble skoleveien lang og til tider tøff:

Vi gikk morra og kveld på treski herifra og til skolen og så gikk vi heim. Og så i det været. Ikke i ordentlige klea og i mørkna. Nei det e nesten utrolig. Vi kom heim med støvla på føttern, og sånne rottefellebindinga som du klemte ned over her. Og e fekk ikke av støvelen, han måtte legges over steikeovnsdøra for å varmes såpass at e fekk den av meg. Og det var klart at å gå herifra og dit var langt. Vi måtte jo opp i femtida om morran, og når anna unga låg og sov så var vi oppe og måtte gå i halvanna time. Men som han sa en gråtåding, da han fortalte om sin oppvekst at: -ja det blei nu et slags folk utav oss og. Det vil e nu sei det samme. Ja, vi var jo åtte unga som vaks opp her. Og da var det virkelig ødemark. Til de grader. Men det tenkt man ikkje på.

Kåres forteller at noen ganger kunne det ha gått ille. De lange avstandene gjorde at du var helt prisgitt elementene. Men samtidig lå det en lærdom i å takle ulike værforhold.

Det e var jo, det hendte se at foreldran sendt et brev med oss på skolen om at vi kunn gå en time tidligere fra skolen på lørdag fordi vi sku gå på ski hele veien til Tollådalen Så e levert et brev, og så kom dagen vi sku heim, og vi så været ble dårligere og

dårligere. Skletta på vinduan. Då når klokka kom, så sa læreren at vi fra Tollådalen kunne gå heimover. Og vi begynte jo å gå, og det var jo ikke vei eller løype eller nån teng, men når vi kom til Tjuvådalen så innså vi at vi makta vi ikkje å kom vidare her. Så vi tok inn der. Og ikkje var da telefon, og et himmelens uvær. Dagen gikk, kvelden kom og ingen unga kom heim. Han pappa var dårlig i ryggen og lå til sengs, så ho mamma mobilisert. Ho var fra Saltstraumen, så ho var nu ikke akkurat vant til å gå på ski men ho bruka dem likevel. Og ho ut på ski og sjå etter glunten som ikkje var kommen heim då det blei natt. Og det var mørkt og et forferdelig uvær og sørpe og til slutt så måtte ho bare gå heim, om ikkje ho sku frys i hjel. Skal tru kor natta var for de her folkan. Som venta på den her glunten som kanskje låg ute og var frøsen i hjel. Men neste dag var det voksne folk som losa oss heim.

Så det var tøffe tak. Men for min del så har det gjort at æ har vært nødt å prøv å ta de riktige avgjørelsan. E ha jo jakta i fjellet fra e var berre ungdom og vi ha no vel vør ganske dristig men vi ha no vel aldri vør ute for nåkka. Vi har vært nødt å lær å vurder og ta avgjørelsa, det e det e sei – det å voks opp under de her forholdan, det har vør veldig bra for me.

Sitatet bekrefter og utfyller fjellfolkenes fortelling om betydninga av å klare seg selv. Visst kan dette være tøft til tider. Før i tida fantes det verken lege, telefon eller noe sikkerhetsnett om uhellet var ute. Men gjennom prøvelser og hardt arbeid så lærer en seg både ferdigheter, utholdenhet og en evne til å ta gode vurderinger.

7.0 Konklusjon

I denne masteroppgaven har jeg undersøkt hva naturlandskap betyr for mennesker og hvilken mening de finner i å ferdes i naturen. Konteksten for denne studien er Tollådalen i Beiarn kommune. Jeg har undersøkt landskapet i Tollådalen som en sosial og romlig kontekst og har delt analysedelen inn i seks underkapitler som besvarer forskningsspørsmålene fra ulike sider. Analysen tilbyr et detaljert innblikk i livet i dalen og presenterer beretninger fra «gammeltida» så vel som grundige beskrivelser av informantenes nåtidige virke og praksis i landskapet.

I oppgaven viser jeg at landskapet inngår i menneskenes selvoppfatning. Informantene forteller om en følelse av å høre til, og være en del av naturen. Gjennom aktiviteter i landskapet som skigåing eller jakt skapes lokal identitet og fellesskap med andre som deler den stedlige praksisen og kunnskapen som kjennetegner dalen. Stedstilknytningen omhandler verdier knyttet til hvordan de ferdes i naturen. Å respektere balansen og helheten i økosystemet og landskapet, og ikke høste mer enn man trenger er grunnleggende for deres syn

på menneskers plass i naturen. Disse verdiene eller normene utfordres imidlertid av en nyere form for friluftsliv, hvor det er å oppnå en form for sportslig prestasjon blir viktigere enn å leve i pakt med og på likefot med naturlandskapet. Måten fjellfolkene definerer tilhørigheten til landskapet på, peker mot Relph sin beskrivelse av hjemlige, signifikante steder. Ifølge Edward Relph utgjør hjemlige steder dype sentre i den menneskelige eksistens (Relph 1976, s. 39). Det er grunnlaget for identitet og fellesskap, og utgjør et forankringspunkt vi orienterer oss fra. Samtidig forteller informantene om en forandring, at det ikke er gitt at nyere generasjoner har den samme relasjonen til landskapet som de selv har. Kanskje egner Massey sine stedsteorier seg bedre til å forklare og beskrive denne formen for endring. For Massey er identifikasjon med sted preget av flere strømninger og ideer. Steder handler om «sammenkastede» og overlappende relasjoner, aktiviteter og meninger.

Oppgaven viser at naturlandskapet også kan ses som en biografi som strukturerer minner og definerer et sosialt fellesskap som inkluderer fortidige hendelser og personer. Hverdagslivets praksis i landskapet vekker en biografisk erindring om det som har vært. Å gå en skitur kan dermed være som å lese en tekst som man har lest tidligere. Myter, fortellinger og menneskelig aktivitet skrives inn i landskapet, slik at myrene, trærne, berget, fiskevatnet blir til noe kjent og familiært (Tilley 1994, i Anderden 2004).

Gjennom formidling av landskapets fortellinger, og gjennom å la barn og barnebarn erfare, oppleve og «gjøre» stedene, fører fjellfolkene denne kunnskapen videre. Slik tas også de unge opp i et landskapsfellesskap som er mettet med mening. Fortellingene knytter ikke bare menneskene til landskapet og menneskene som har levd her, men innvier også deltakerne i et sett med verdier og normer. Funnene synliggjør at landskapet utgjør en kroppsliggjort og taus kunnskap og er med på å forme menneskers verdier og livsanskuelse. Den stedsspesifikke kunnskapen utgjør en form for kroppsliggjort habitus, som er opparbeidet gjennom generasjoners slit i landskapet, og gjennom overlevering fra foreldre og besteforeldre.

Steder kan også ha en åndelig betydning, og jeg viser hvordan det å miste kontakten med betydningsfulle steder i naturen er forbundet med en følelse av tap. Gjennom å ta vare på stedsminner, kjøpe tilbake land og bygge opp igjen det tapte, er det mulig å ta vare på det som oppleves som verdifulle relasjoner til bestemte steder. Flere av informantene var ivrige på å restaurere og bygge opp igjen gammer, ivareta arran, og katalogisere kulturminner og spor i landskapet.

Innsiktene om meningen som er nedfelt i landskapet kan fortelle noe om både mennesker og landskap og om hva som potensielt står på spill i en tid preget av endring. Resultatene som kommer frem i denne oppgaven er verdifulle av flere grunner. Fra et teoretisk perspektiv knytter analysen an til Edward Relphs stedsteori og viser dens relevans i forståelsen av betydningen av sted i dag. Funnene kan også ha en praktisk anvendelighet: Det er mange måter å kartlegge et landskaps verdi. Men det å forstå meningen og verdien til landskapet slik den oppleves av de som lever der, krever en form for «innenforhet» som ikke er tilgjengelig for de som står utenfor. Hvordan forvaltningspraksis og arealprosesser ivaretar denne dimensjonen er et åpent spørsmål.

Videre forskning

Nergård (2006) vektlegger at naturen aldri er fri fra menneskelig aktivitet eller interesse. Et terreng er alltid opptatt – fylt av ulike virksomheter som utøves på de samme stedene. Nærheten mellom menneske og natur nedfeller seg ikke bare i en bestemt forståelse av naturen, men også av en bestemt forståelse av forholdet mellom utøveren av en virksomhet, og landskapet som den utøves i. Denne bevisstheten omtaler han som terrengets sjel. Funnene i denne undersøkelsen viser at et enormt landskapsområde er befolket av menneskene som virker i landskapet. Fjellfolkene i Tollådalen kjenner hver myr, sti, bergnabb, bekk og skrent til alle årstider og værforhold, både gjennom egne erfaringer og praksis og gjennom kunnskap om gammeltida. En erkjennelse av at naturlandskap ikke er fritt eller ledig, men utgjør et meningsunivers som man må være «innenfor» for å forstå, reiser noen opplagte spørsmål som kan danne grunnlag for videre forskning. Med det økende presset for nedbygging av både natur på land og i kyst-og havområder kan det være verdt å undersøke følgende:

På hvilken måte rommer forvaltnings- og utviklingsdiskurser kunnskapen og meningen som de som tilhører stedet innehar?

Hvordan kan den lokale landskapsforståelsen vinne frem i kampen om arealene?

8. 0 Litteraturliste

Andersen, Oddmund (2004) Steder i det reindriftssamiske kulturlandskapet. I Magne Andreassen (red), *Samiske landskapsstudier: rapport fra et arbeidsseminar* (Diedut nr. 5/2004 s. 123-128). Kautokeino: Nordisk samisk institutt.

Andersen, Svanhild (2006) Landskap, forvaltning og samisk identitet. I Vigdis Stordal (red) *Samisk identitet- kontinuitet og endring* (Diedut nr 3/2006, s. 12-33). Kautokeino: Nordisk samisk institutt.

Berger, Peter L. Og Luckmann, Thomas (1966) *Den samfunnsskapte virkelighet* (4.utg). Bergen: Fagbokforlaget.

Bjørnback (1961, 10.02) *Et besøk i Beiarn Statskoger*. Nordlandsposten

Blaikie, Norman (2010) *Designing social research* (2.utg) Cambridge: Polity press.

Bourdieu, Pierre (1979) *Distinksjonen*. (Norsk utgave 1995) Oslo: Pax forlag.

Buer, Liz (2020,14.12) *Natursorg: – Snu fortvilelse til mening*. Magasinet psykisk helse. Hentet fra <https://magasinet.psykiskhelse.no/bladet/2020/natursorg-0520>

Dass, Petter. *Saltens Lehns beskrivelse*. Hentet 10.11.22 fra

<https://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/litteratur/oratxtprod.cgi?tabell=dass&id=pd1014>

Den Norske Turistforening (2022) Kartutsnitt. Hentet 10.11.22 fra

<https://ut.no/hytte/10218/kart#7.33/66.819/15.118>

Eriksen, E. Vegusdal (1958) *Farne tider- folkeminne fra Beiarn*. Oslo: Norsk folkeminnelag.

Eriksen, E.Vegusdal (1953) *Ætterklang fra gammeltida- folkeminne fra Beiarn*. Oslo: Norsk folkeminnelag.

Førde, Kramvig, Gunnerud Berg, Dale (2012) *Å finne sted: metodologiske perspektiver i stedsanalyser*. Oslo: Akademia forlag.

Gabrielsen, Laila (2014,29.01) *Om kommunevåpenet*. Hentet fra

<https://www.beiarn.kommune.no/om-kommunevaapenet.447820.no.html>

Granås, Brynhild (2015) Fra stedsteori til teori om sammenkastethet: Materialitet, historie og geografi i lesninger av hundekjøring i Norge. I Aure, Gunnerud Berg, Cruickshank og Dale (red), *Med sans for sted: Nyere teorier* (s. 299-313). Bergen: Fagbokforlaget.

Gunnerud Berg, Nina og Dale, Britt (2015) Sted-noen nyere teoretiske tilnærminger og debatter. I Aure, Gunnerud Berg, Cruickshank og Dale (red), *Med sans for sted: Nyere teorier* (s. 32-43). Bergen: Fagbokforlaget.

Gåsdal og Sande (2009) *Miljø og samfunn: sosiologiske perspektiver på forholdet mellom mennesker, naturen og de menneskeskapt miljøproblemene*. Oslo: Cappelen forlag

Hubbard, Kitchin og Valentine (2004) *Key thinkers on space and place*. London: Sage Publications Ltd.

Hutchinson, Alan (2015) Markebsettingene i pitesamisk område, Sør-Salten- alder og oppkomst. I Evvjen, Bjørg og Myrvoll, Marit (red) *Från kust til kyst- møter, miljø og migrasjon i pitesamisk område* (s.51-83). Stamsund: Orkana forlag AS.

Hågvar, Sigmund (2019.10.07) Natursorgen. *Dagsavisen*. Hentet fra <https://www.dagsavisen.no/debatt/2019/07/10/natursorgen/>

Jernsletten, Jorunn (2004) Landskap som tekst og handlende subjekt. I Magne Andreassen (red), *Samiske landskapsstudier: rapport fra et arbeidsseminar* (Diedut nr 5/2004 s. 46-57). Kautokeino: Nordisk samisk institutt.

Jernsletten, Kristin (2022, 01.06) *Stallo*. I Store Norske Leksikon. <https://snl.no/stallo>

Kramvig, Britt (2004) Landskap i levde liv. I Magne Andreassen (red), *Samiske landskapsstudier: rapport fra et arbeidsseminar* (Diedut nr 5/2004 s. 32-45). Kautokeino: Nordisk samisk institutt.

Kvale, Steinar og Brinkmann, Svend (2009) *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Lien, Marianne E. og Abram, Simone (2019) - *Hytta- fire vegger rundt en drøm*. Oslo: Kagge forlag.

Merleau- Ponty, Maurice (1945) *Kroppens fenomenologi* (Norsk utg. 1994) Oslo: Pax forlag.

- Nergård, Jens-Ivar (2006) *Den levende erfaring- en studie i samisk kunnskapstradisjon*. Oslo: Cappelen forlag.
- Nergård, Jens Ivar (1994) *Det skjulte Nord-Norge*. Oslo: Ad Notam Gyldendal A/S.
- Nilsen, Vivi (2012) *Analyse i kvalitative studier. Den skrivende forskeren*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nyseth, Torill og Pløger, John (2015) Perspektiver på steders tilblivelse. I Aure, Gunnerud Berg, Cruickshank og Dale (red), *Med sans for sted: Nyere teorier* (s. 47-60). Bergen: Fagbokforlaget.
- Ola Sæther (1974) *Registrering av nyere tids kulturminner i Saltfjellet*. Bodø: Nordland fylkesmuseum.
- Relph, Edward (1976) *Place and placelessness*. London: Pion Limited.
- Stangnes, Helge (1996) *Landet og lyset*. Senja: Nordkalottforlaget.
- Thaagård, Tove (2013) *Systematikk og innlevelse: en innføring i kvalitativ metode*. (4.utg) Oslo: Fagbokforlaget.
- Thuen, Trond (2003) *Sted og tilhørighet*. Kristiansand: Høyskoleforlaget AS
- Tjora, Aksel (2017) *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. (3. utg). Oslo: Gyldendal Norsk forlag AS
- Tollåli, Osvald (1979, 18.04) *Hedersmann på 90*. Nordlands Framtid
- Tuan, Yi-Fu (1974) *Topophilia- a study of enviromental perception, attitudes and values*. (morningside utg.) New York: Colombia University Press
- Uglefjell, Kåre (1970, 06.04) *På jaktstier i Beiar*. Nordlands Framtid (s.9)
- Wallace, Ruth A., Wolf, Allison (2006) *Contemporary sociological theory: expanding the classical tradition* (6.utg). New Jersey: Pearson Education, Inc.

Vedlegg

Samtykkeskjema

Vil du delta i forskningsprosjektet

«En undersøkelse om forholdet mellom naturlandskap og identitet i Beiarn kommune»

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å lære om forholdet mellom mennesker og naturlandskap i Beiarn. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Det er mange ulike mennesker som ferdes i naturen i Beiarn. Mitt utgangspunkt for denne oppgaven vil være norske og samiske informanter som bruker/har brukt store deler av fritiden og hverdagslivet i nær tilknytning til naturen. Jeg vil foreta en kvalitativ undersøkelse basert på forskningsintervju som metode, og dersom det er mulig vil jeg inkludere dokumenter som dagbøker og biografiske livshistorier.

Jeg vil benytte lydopptak som gjøres om til tekst og brukes for analyse. Undersøkelsen vil anonymiseres og dataene behandles konfidensielt.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Synne Bjørbæk som er masterstudent ved Nord Universitet er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Du får spørsmål om å delta fordi jeg har fått en anbefaling om at dine erfaringer og kunnskap passer til prosjektet.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta innebærer det å være med på et forskningsintervju med meg som blir tatt opp på lydbånd. Det vil ta fra 30 min- 2 timer.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

Det er kun jeg som vil ha tilgang på dataene og de vil lagres på en passordbeskyttet server, atskilt fra teksten.

Hva skjer med personopplysningene dine når forskningsprosjektet avsluttes?

Prosjektet vil etter planen avsluttes 15.november 2022.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Nord Universitet har Personverntjenester vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

innsyn i hvilke opplysninger vi behandler om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene

å få rettet opplysninger om deg som er feil eller misvisende

å få slettet personopplysninger om deg

å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å vite mer om eller benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med Synne Bjørbæk på tlf. 90749154.

Hvis du har spørsmål knyttet til Personverntjenester sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med:

Personverntjenester på epost (personverntjenester@sikt.no) eller på telefon: 53 21 15 00.

Med vennlig hilsen

Synne Bjørbæk

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet, og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til å delta i et forskningsintervju med lydopptak.

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet

Intervjuguide

(Først: Presentasjon av meg selv og av prosjektet. Informantene minnes om at de kan trekke seg fra prosjektet når som helst, redegjørelse for hvordan materialet skal behandles)

Æ tenkte at det kanskje går an å begynn med at du fortell litt om det du hold på med?
Ka gjør du akkurat nu?

Skjer dette kun på denne tida av året – eller gjør du det jevnlig?

Kor har du lært dette?

Koffer e det nåkka som du hold i hevd?

Har du alltid bodd i Beiarn?

Kan du si noe om ka naturen betyr for dæ i hverdagen?

Når e det at du ferdes i naturen? E det noen bestemte plassa du oppsøk da? Eller ting du gjør?

Ka tenk du på – eller kordan assosiasjona får du når du går i fjellet?

Kor e det du lika dæ aller best? Ka e det som gjør det?

Hvis du skal beskriv så nøye du kan – ka du gjør når du e i fjellet/arbeid med naturen?

Kordan e det en sånn dag fortone sæ.

Ka tenk du om de som bodde her før? Kordan tror du de så på naturen?

Gammene og restaurering- ka betyr det å holde ved like sånne minna?

E det nåkka som e likt med ditt eget hverdagsliv og sånn som generasjonen før levde?
Ka e annerledes?

